

Adil Hâfızanın Işığında Osmanlı'nın Son Savaşı

Ahmet Altay Cengizer

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2017, 775 Sayfa, İSBN 9786051556239

Nevrez KARTAL*

Hemen her insanın “o gün gibisi bir daha olmaz yahut hiçbir gün o güne benzemez dediği” saatler veya hadiseler vardır. Bunlar bazen kırılma bazen de sıçrama ânı olarak tarif edilir. Sadece insan yaşamının değil, milletlerin ve devletlerin de her daim böyle dönemleri olmuştur. İşte ele alacağımız kitap, coşkuları kadar hikâyesini acılarıyla yoğurmuş olan Türk tarihinin, kesin hatlarla ayırıldığı bir kesitini anlatıyor. Geçtiğimiz asrın başlarına denk gelen ve yetenekli unsurlarımızı kaybetmenin sonucunda Batı'ya olan yürüyüşümüzün akamete uğradığı ve göreceli geri kalmışlığımızın temellerinin de atılmış olduğu bu sürecin en can alıcı diliminde Osmanlı rüesasının, tavır ve davranışlarının nelere istinad ettiğini, kararlarını hangi saiklerle aldıklarını açıklamaya çalışıyor.

Başlığından da anlaşılacağı üzere bu eser, Osmanlı imparatorluğunun son nefesini verdiği ıstırap dolu yılları, diyalektik akıl ve reelpolitik yaklaşımla tarih önünde aydınlatma derindedir. Zira o günlerde yaşanmışlıkların tesirleri sadece kendi çağıyla sınırlı kalmamış, o günkü rüzgârların yakıcı etkisi, unutulmasına fırsat vermeyecek biçimde günümüze de taşına gelmiştir.

* nevrezkartal@gmail.com

Dönemi böylesine unutulmaz kılacak neler yaşanmıştı? Elbette bunun bir cevabı olmalıdır ama böylesine girift dönemleri, ne salt mekanik bilgilerle, ne de sadece hamaset yoluyla tanımlayabilmek mümkündür. Gerektiğinde her ikisini mezc edecek ilmi bir tahlile, derinlikli bir îzân ve irfana ihtiyaç vardır.

Avrupa ve Rusya'daki Aristokrat Siyasetçilere nazaran gayet asimetrik şartlarda yetişmiş olmalarına rağmen, gücünün son raddesine geldiğini gördükleri vatanlarının karşısında iyice belirginleşen tehditlerin büyüklüğünden asla ürkmemiş; bilakis bu tehditlerin boyutunu büyük bir ferasetle kavrayarak, kendilerine dayatılan kadere razı olmayıp dünya tarihinin o güne dek şahid olmadığı kadar kanlı geçecek olan hesaplaşma meydanına, inayeti Hakk'a dayanarak varları ve yokları pahasına çıkma kararı alanların, "günümüze kalan birden çok öykülerinin olması gerekir." Bu yerinde hatırlatmayı yapan müellifimizin tabiriyle, böylesine dar bir müddet zarfında yazılmış bu hikâyeleri içtenlikle bellemiş ve Batı'da çokça örneğini gördüğümüz veçhile kaybettiklerimizin isimlerini biz de duvarlara kazıyor olsaydık, işte o zaman "yüzbinlerce Osmanlının o gün ne için ve neyin ardından hayatlarına son verdiklerini daha iyi kavrayabilirdik."

Bunun için de Altay Cengizer¹ elimizdeki eserinin son cümlesini, "*hatıralar varsa adalet de vardır. Yoksa tüm hatıralarımız ayaklar altına alınmış, tüm zamanları bize bahşeden fedakârlıkları unutmuş olarak mı yaşayacak, bunları hiç mi bilmeyecektik?*" sorusuyla bağlayarak kalemini cebine koymuş oluyor. Cengizer bu sorunun tamamlayıcısı olarak düşünmüş olacak ki kitabının dibacesine, edebiyatımızın öncülerinden olduğu kadar diplomat kişiliğiyle de maruf Abdülhak Şinasi Hisar merhumun, "*hâlbuki en parlak kahramanlık, eğer bir kalem ona şahadet etmezse, karanlıkta parlarken rüzgârın söndürdüğü ışıklar gibi tamamen kayboluyor. Hiç bilinmiyor hâfızalara nakş ve hakk olması lazım gelen mucizeler bile unutuluyor,*" özdeyişini koyma ihtiyacını duymuştur.

Yerinde olan bu uyarıya karşın, milli hafızamızın durumu ise pek iç açıcı değildir. Zararları her geçen gün daha bir açığa çıkan bu hâli sürdürmenin, hem geçmişimize hem gelecek nesillere karşı büyük bir vebal taşıdığını kim yadsıyabilir? Bu hissiyatın kendisine yüklediği bilinç dolayısıyla olsa gerek ki Büyükelçi Cengizer de kitabına yukarıdaki ismi vermiştir.

Sağlam ve adil bir hafıza inşasının, milli şuurun da yeniden ihyası anlamına geldiğini düşünen yazarımız, bu gayeye matuf olarak öncelikle anlaşılması gerekenlerin ilk sırasına kitabın adından da fehm edileceği gibi Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı'na girerken verdikleri kararı koyuyor. Diplomamızın kanaatine bakılırsa bu karar, Anadolu'dan coşup Rumeli'ye doğru akan ve asırlar boyu süren maceramız boyunca alınan kararlar içinde belki de en "*stratejik*" olanıdır. Zira cumhuriyete giden yol ve sonrasında yaşananlar ve hatta süregiden rejim tartışmaları dâhil, Altay

¹ Büyükelçi, Cumhurbaşkanı Başdanışmanı, UNESCO Nezdinde Daimi Baş Temsilci

Cengizer'e "her şey buradan türemiştir" dedirttiğine göre söz konusu karar, gerçekten de oldukça geniş bir manayı haizdir.

Tüm bu olan biteni kavramaya çalışırken yine de yazarın ifadesiyle asıl meselemiz, tarihle yüzleşmek yerine içinden geçmeyi başarabilmektir!

Pek tabii olarak, "içinden geçmek" ne anlama gelmekte ve "bu iş nasıl olacak?" soruları akla gelmektedir. Kitabın sayfalarından idrakimize doğru akan bilgi ve belgeleri, zihnimize işledikçe biz de fark etmiş olduk ki Altay Cengizer hem de büyük bir maharetle bizatihi bunun yolunu inşa ediyor. Kitabın içeriğine geçmeden önce kapsamına dair önemli bulduğum birtakım malumatın da paylaşılmasını zaruri görmekteyim. Bir kere bu kitabın omurgasını, Altay Cengizer'in bizatihi Allah vergisi zekâ ve sezgisini hasrettiğini net olarak gördüğümüz "adalet" gibi halis bir düşünce oluşturuyor. Yazarın yılları aşan ve derinlikli olduğu kadar bütünlüğü de gözetilen bir çalışma azmine sahip olduğu ve bunun kendisine kazandırdığı ilmi vukûfiyet ve tecrübeyi bihakkın yansıtan bu eserin her yanında işte bu erdemli niyetin izdüşümünü görmek mümkündür.

Mamafih bunun kadar mühim olan ve bu kitabı muadilleriyle ayırtıran temel unsurlardan birisi ise kitaba kaynaklık teşkil eden dokümanların hemen tamamına yakınının, yine onun yıllara yayılan emeklerinin tabi sonucunda İngilizce ve Fransızca yazılmış en önemli eserler ile İngiltere Milli Arşivinden temin edilmesidir. Evet, bu nokta gayet mühimdir. Çünkü toplanmış olan bu vesikalar, bir kere ilmi tahkik ve tenkit bakımından kitabı gayet sağlam ve dikkate alınmaması nâmümkün bir zemine dayandırıyor. Bunun getirdiği kazanç ise, anılan dönemi doğrudan doğruya Batılıların söz ve davranışlarından yani bir anlamda onların zihin dünyası üzerinden okuyor olmaktır.

Ancak yazar fikirlerini inşa ederken hiç şüphesiz sadece söz konusu arşivden elde ettiği verilerle yetinip kendisini bunlarla sınırlı tutmamış, eserini kaleme alırken bir başka istinad noktası daha bulmuştur. Aynı şekilde çoğunluğu Batılılardan müteşekkil 223 kadar müellifin 239 kitabına ilaveten gene 118 uzmanın 141 adet tez, makale ve bildirilerden de fevkalade istifade etmek suretiyle kalemini tahkim etmiştir. Cengizer'in irfanımıza sunduğu ve son derece kıymetli addettiğim bu çalışmasının, 700'ü mütecaviz sayfa ve 1.350'yi aşan dip notu havi olması ise kitabın hemen her paragrafının ne denli belgeye dayalı olduğunun ve meseleleri nasıl da şümüllü biçimde ele aldığı izahına kâfidir. K ilk baskısının 2014 yılında Doğan Kitap'tan çıktığı da göz önüne alınırsa, bir de kitabın editoryal bakımdan da ne denli ciddi bir süzgeçten geçtiğini görmüş oluruz.

Dibacesinden itibaren heyecanlı ve farklı yüzleri adeta bir film sahnesinde seyrettirir bir tempo içerisinde sürüp giden ve fakat yormayan, buna karşın okuyucuyu daima zinde tutan bir eseri tahlil edeceğiz. Gayet akıcı bir dil ile kaleme alındığını gördüğümüz bu eser, çoğu zaman hüznendirse veya kahırlandırsa bile günün sonunda fark ediliyor ki okuyucu sadece bilgiyle teçhiz edilmediği gibi duyguları da artık harekete geçmiştir.

Haddizatında tarih bilgisi içerisinde bir miktar da hamaseti de barındırmak zorundadır. Diğer türlü, yani ruhumuza hitap etmeyen okumalardan tecrübe aktarılması pek mümkün olmayacaktır ki bu halde elde edilen bilginin malumatfuruşluktan öte bir işe yaramayacağını söylemeye de gerek bile yoktur.

Hâsılı, aşağıdaki sayfaların hiçbirini okuma gereği duymayacak olan bir kimsenin, sadece şuraya kadar anlatılanlara baksa dahi, bu eserin ne denli bir emekle hazırlandığını, millî şuurla bezenmiş ilim ahlâkı ve bilgiyle de mücehhez kılındığını kavrayamaması pek mümkün değildir.

Tam burada, kitap hakkında yayınlanmış bulunan yazılı ve görsel materyallerden lehinde ve aleyhinde temin edebildiklerimizi incelemiş, bunlar içinde ki kayda değer bilgiler ışığında bu çalışmayı tamamlamış olduğumuzu da ayrıca okuyucunun dikkatine sunmam gerektiğini düşünüyorum.

Altay Cengizer bu kitap da, ağırlıklı olarak 1908 İkinci Meşrutiyetin ilanı ile 1914 sonlarına doğru Osmanlının Birinci Dünya Savaşı'na girişine kadar ki serencamı, ziyadesiyle İngiltere, Almanya ve Rusya üçgeninde yaşanmış olan ve her biri birbiriyle bağlantılı halde bulunan 27 ana başlık altında tahlile tabi tutuyor.

Mamafih bu demek değildir ki yazarımız mesaisini sadece söz konusu tarih aralığına sıkıştırmış olsun, en başta bugün dahi başımızı ağrıtmaya devam edegelen Ermeni meselesi de dâhil olmak üzere pek çok mesele belgeler ve kayda geçmiş anılar ışığında incelemektedir. Yazar tehcir ameliyesinin hangi nedenlerle oluştuğunu ortaya koyarken, meselenin nasıl bir yalan rüzgârına tabi tutularak hakikatin manipüle edildiğini, üstelik bu ithamları yapanların yine kendi belgelerine dayalı şekilde anlatmaktadır ki kitabı fevkalade önemli kılan yanlarından birisi de budur.

Türkiye'ye ilişkin politikaların şekillenmesinde etki eden amiller kavranılmadan hemen hiçbir meselenin tam olarak anlaşılamayacağına inanan Cengizer, bunun için de bizim o güne kadar canımızı en fazla yakan ve bidayeti asırlara dayanan meselelerin en mühim olanlarından birini, yani Avrupa'nın bitmek bilmeyen kadim Şark problemini öncelikli olarak mercek altına alıyor. Bununla birlikte Rusya'nın Boğazlar hülyası veyahut İngiltere'nin Hindistan ve Akdeniz endişeleri gibi hususları da irdelemekte ve Türkiye üzerine şekillenen uluslararası siyasetin tarihi kökeni kadar başka coğrafyalarda yaşanan gelgitlerin ve milletlerarası rekabetin üzerimizde alınan kararlarda ne denli etkili olduğuna dair derinlikli izahlar getirmektedir.

Yazarın, kitabını önemli kılan unsurlardan birisi de tarihi süreç içerisinde hakkımızda alınmış hemen tüm kararların felsefî bakımdan arka planına yönelmesidir. Böylelikle okuyucuya daha geniş muhayyile kazandırmakta ve hiç şüphesiz düşünce dünyasının daha sağlam zemine oturmasını sağlamaktadır.

Uluslararası ilişkilerin çoğunlukla ülkelerin sahip olduğu soyo-ekonomik dinamikler üzerinden belirlendiği genelde kabul gören bir vakıdır. Haliyle yazar da kitapta getirilen her bir açıklamanın

vuzuha kavuşmasına yardımcı da olması bakımından dikkatleri buraya teksif etmiş ve devrin ekonomik koşulları hakkında kimi verilerle kitaba başlamak istemiştir.

Kitapta yeri geldikçe değinildiği üzere içeride veya dışarıdaki ekonomik kararlarımızın hemen hiçbirinde insiyatif hakkımız kalmamıştı. Bu bağlamda üstelik artan katma değerli ürünlere rağmen, verilmiş bulunan bu imtiyazdan dolayı gümrük vergilerinde düveli muazzama izin vermediği için %4 gibi cüzi bir artışın yapılamamış olmasını örnek sadedinde nazarımıza celp eden diplomatımızın değerlendirmelerinden anlıyoruz ki Osmanlı için işler artık hiç mi hiç kolay değildi. Üstelik Kayseri-Diyarbakır ve Sivas-Harput hattının kuzeyindeki demiryolunu yapamamamızda şüphesiz parasızlığımızın etkisi vardır ancak 1900 yılının Mart ayındaki anlaşma mucibince inşa kararını ayrıca Rus Çarının iznine de bağlamış bir haldeydik. Meğerki Potemkin galesi yetişmemiş olsaymış, İstanbul Boğazına istihkâm kurma fırsatı dahi yakalayamayacağımızın bilinmesi bile, ekonomik ve siyasal bakımdan Osmanlıların düşmüş olduğu vahameti anlamaya yeterlidir. Neden bu duruma düştüğümüzün cevabı için söylenecek esaslı şeyler vardır ama bu bahis elimizdeki kitabın ise konusu dışındadır.

Batı dünyasında buhar gücünün kazandırdığı ivme ile gittikçe süratlenen çarklar, bilhassa 19. Asrın son çeyreğinden itibaren Avrupa'da zamanı akıl almaz bir hızda döndürmektedir. Bilimden sanayiye, siyasal dinamiklerinden toplum refahına kadar her alanda gücüne güç katmakta iken aynı yıllar Osmanlılar için ise tam tersine sabahı bekleyen hasta misali hem uzun hem de bin türlü meşakkatle doludur.

İşte Cengizer'e göre, güçler dengesinin böylesine dışına düşmüş, Osmanlı karar alıcıları için gittikçe daralma istidadındaki dış siyaset alanı, II. Meşrutiyet devrine girildiğinde artık fazla seçenek bırakmayacak şekilde tamamen kapanmış gibidir. Öyle ki biz memurlarımıza bile düzenli maaş verememenin yoksunlukları içerisinde iyiden iyiye kıvranırken bu dönemde Avrupa'daki Altı büyük gücün silahlanma yarışı ise teknolojinin de katkısı ile alabildiğince hızlanmakta ve harcama miktarlarındaki artışlar birkaç yıl zarfında %50'ye varacak biçimde fevkalade yüksek oranlara ulaşmıştı bile. Bu halde Osmanlıları fersah fersah aşan bu yarış, haliyle yaklaşmakta olan ve koptuğunda hiç şüphesiz Türkiye'yi de içine çekmesi mukadder girdaba dönüşecek o büyük fırtınanın uğursuz habercisinden başka bir şey değildir.

Hele hele o vakte kadar 13 defa Harbe tuttuğumuz ezeli belalımız olan Çarlığın sergilediği manzara ise daha bir korkutucudur. Kitapta gördüğümüz veçhile Rusya bu dönemde, kara kuvvetlerinde %43, deniz gücünde ise %178 gibi artan oranlarda ki harcamasıyla hamle durumunu fevkalade artırmış. Bu devasa harcamaları besleyen hem tarımsal üretim hem de yeraltı kaynağı bakımından Rusya'nın bu fasılda imalatta %84, metalürji sanayii üretiminde ise %90'a varan artışlar göstermesi bugün bile

tablonun cesametini anlamaya kâfi iken bunun yanına muazzam derecedeki nüfusu da eklendiğinde, Osmanlı devlet ricalinin uykularının kaçmaması işten değildi.

Tam burada, Avrupa'dan ayrı olarak, Rusya için tüm bu devasa harcamaların gayesi nedir, neyin uğruna ve neyi gördüler de böylesine atağa kalktılar diye bir soru akla gelebilir ki işte buna verilecek cevap aynı zamanda bu kitabın mihverini oluşturmaktadır.

Cengizer'in ifadesiyle Rusya'nın gelişme eğiliminin seyri gerçekten de normal değil. Çarlığın yakaladığı bu ivme, öylesine ciddi ve korkutucudur ki Alman Genelkurmay Başkanı Moltke'yi dahi endişeye boğmuş ve böyle giderlerse Rusların birkaç yıla kadar baş edilemeyecek bir güce ulaşacaklarını düşünen Moltke önleyici bir savaşla Rus tehdidinin önünün alınmasını istemek durumunda kalmıştır. Rusya, Almanya'yı bile böylesine tedirgin edecek şekilde heyula gibi güçlenirken, bu sıralarda Türkiye'nin istiklal ve istikbaline bakış Avrupa'da nasıldı diye bir soru daha sormak gerekebilir. Cevabını ise bu defa Moskova'da olduğu kadar Berlin'de oradan geçip Londra'nın sokaklarında aramak icap eder ki bunların hangi mahfillerde kimler tarafından yanıtlandırılacak olması işte elimizdeki bu eserin alametifarikalarından birisidir.

Daha 1876 yılında İngiltere'de Liberal Parti Lideri William E. Gladstone'un Bulgaristan'daki çatışmalar sırasında yaptığı Türkiye'nin *"pılısını pırtısını toplayıp Avrupa'dan çekip gitmesi"* yolundaki meşhur konuşması hâfizalarda tazedir ama esasen bu da öyle yeni bir şey değildir. Zira İngilizlerin bundan 50 yıl öncesinde de Osmanlı'nın tamamen ortadan kalkmasını ve artık yerini Büyük Grek İmparatorluğuna bırakmasını düşledikleri zaten bilinen bir meseleydi. Üstelik 93 Harbi'nde tarafsız olduklarını beyan etmelerine rağmen Londra'nın silah satmayı reddetmesinden de Osmanlılar hakkındaki genel hissiyatı anlamak zor olmasa gerektir. Buna bir de Liberal Partinin kaderimizin çizildiği meşum yılların [1905-1922] hemen tamamında iktidar olduğunu da eklersek meselenin nasıl bir can alıcı noktada düğümlendiği kolayca anlaşılacaktır. Fakat İngiltere, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan, Ayastefanos anlaşması dolayısıyla Kavalalı limanında Rus kalpaklarının dolaştığını görmesi ile bu politik tercihindeki vizyonsuzluğunun ilk şokunu da yaşayacaktı. Zira Ege denizinde Rus sancağının dalgalanması demek, Cengizer'in hatırlattığı gibi, Hindistan suyolunun Akdeniz kısmında, kendisine en yakın donanmayı 1.000 mil uzakta tutma stratejisinin açıkça tehdit altına girebileceği anlamına geliyordu. Neyse ki imdada yetişen Berlin anlaşmasıyla bu tehdidi hızlıca savuşturabildiler.

Şu hâlde Türkiye'ye karşı zihni kodlarını iyice anlamış olduğumuz ve yazarın tarifiyle, "Liberal Emperyalizmin" temsilcisi olan İngiltere'ye ne oldu ki Akdeniz'de görünmesinden bile fevkalade çekindiği Rusya'ya siyasi kaderini böylesine bağlamak zorunda kalmıştır. Bu suali sorduğumuzda ise, yazarımız bizi doğrudan 1884'e, Çarlığın Merv'i işgaline ve peşi sıra yaşananlara götürecektir.

İngiltere için meselenin adı artık doğrudan doğruya Hindistan'dır. Arthur Balfour'un daha Başbakan olmadan önce "*Rusya'yla herhangi bir yerde herhangi bir sebeple kavgaya girişmemiz Hindistan'ın işgali anlamına gelir*" demiş olması, zaten başkaca bir izaha gerek bırakmamaktadır. Hemen peşi sıra gelişen ve İngiltere'nin uykularını hepten kaçırarak olan Penjeh krizi Londra'yı, Rusya'yı bir şekilde engellemenin yolları üzerinde ciddi düşüncelere sevk ederken tam bu sıralarda bir başka sıkıntı daha İngiltere için kendisini göstermeye başlamıştır ki bunun adı da Almanya'dır. Kıtada kurduğu hegemonya bir yana denizlerde de kendisine tehdit olacak tarzda Almanya'nın daha yakın bir tehlike olarak iyice öne doğru çıkmaya başlaması, sahip olduğu büyük kara ordusunu da kullanabileceğini hesaba katması sonuçta İngiltere'yi Rusya'ya yaklaştırma gereğini doğurmuştur. Rusya'nın, Hindistan'a olduğu kadar İngiltere'nin artık yeni nüfuz alanı olarak gördüğü İran'a olan baskısını da bertaraf etmek olduğu ve kuşkusuz Almanya'yı da dizginlemek için olabildiğince Çarlığa yaklaşma siyaseti gütmeye başlamasının Cengizer'in zihninde ki kısa özeti budur. Bu dönem aynı zamanda, Osmanlı için süre giden denge politikalarındaki sarkacın kaydığı ve siyasi-askeri bakımdan, Curzon'un tarifıyla devlet adamları "*ıflah olmaz şekilde yalancı*" olmasına rağmen İngiltere'nin kendi kaderini, Rusya ile eşitleyecek derecede dümeni artık tamamen aleyhimize kırdığı günün de adıdır.

Yazar İngiltere için Rusya'yla iş birliğine giden yolun çok da kolay aşılamadığını belirtir. Dışişleri Genel Sekreteri Harding'inde ifade ettiği gibi "*Antant'a giden yolda daha birçok şeyi kamuoyundan gizlemek, hatta saptırmalara başvurmak zorunda*" kalsalar da Aralık 1905'den beri bunun için yoğun çaba harcayan Dışişleri Bakanı Edward Grey Ağustos 1907 günü imzalanan gizli anlaşma ile amacına ulaşabilecektir.

Elbette bu yeni durum açığa çıktığında Cengizer'e göre, öfkesi kabaran Almanya'nın tepkisi de aynı surette serttir. Bilahare Başbakan olacak olan Lloyd George, 1908'de Berlin'de iken katıldığı bir resepsiyonda Şansölyenin "*Almanya'nın etrafının nasıl Fransa, İngiltere ve Rusya tarafından demirden bir çembere alındığını, bu üçlüyü bir araya getiren sebebin de birbirlerini sevmeleri değil, Almanya'ya duydukları nefret olduğunu,*" kızgınlıkla söylediğine şahit olmuştur.

Buraya kadar açıklanan hadiselerin tüm serencamını müdellel şekilde izah ederek gelen Cengizer, böylece masasında duran belge yığınının bakarak şu mühim tespiti yapar: "*Temmuz 1908 ve Temmuz 1914 döneminde Osmanlılar arasında hala İngiltere'nin iyi niyetine bel bağlamaya çalışanlar, tek çıkar yolu İngiltere'yle birlik olmak da görenler, uluslararası siyasetin yeni gerçeklerinden bir haberdirlir.*" (s.89)

İngiltere'nin Rusya'ya müzahir olmasındaki sâikleri yukarıda gördük. Pekâlâ, Çarlık neden İngiltere ile sonu antanta varmaya gidecek bir iş birliğine evet dedi sorusuna cevap olarak yazar, Japon-Rus Savaşı'nı işaret ediyor. Cengizer, 1905 devrimini de tetikleyecek derecede Rusya'da taşları yerinden

oylattığı gibi Rusya'nın sıkletten düşmesine yol açan ve kendisini büyük güçler hiyerarşisinde sınıf kaybına uğratan Japon yenilgisinde donanmasının tamamını kaybettiği için Çarlığı, deniz gücü olan İngiltere'ye yanaştırmıştır diyor. Rusya'da boş durmayacak ve bu sınıf kaymasının sonuçlarını ortadan kaldırmak için bundan böyle elinden geleni yapmaya girişecektir.

Kitabın bu kısmında konunun odağı olduğu için projektörü Balkanlara doğru çeviren yazarımıza göre, Avrupa serüvenimizi sona erdiren meşum saatin son zembereğini ilk kuran, hiç şüphesiz Viyana'dan başkası değildir. Bunu da Bosna-Hersek'i ilhak ederek yapacaktır. Esasen o güne dek Batılı çevrelerde dillendirilenin aksine, Makedonya'da anarşi ve tedhişe varan sıkıntıların asıl kaynağının "Osmanlıların kötü idaresi" diye indi bir açıklamayla anlaşılamayacağını belirten de onlardı. Ne var ki meşrutiyet "*devrimi ile birlikte birbirine düşman bu çeteler silahlarını bırakmış, en azından görünüşte Osmanlıların kardeşliği fikrine sarılmaya*" başladıklarını ilk fark eden yine onlar oldu. İşte bu yeni durumun getireceği ivme ile Bosna işgalini daha fazla götürülemeyeceği düşüncesi yazara göre Habsburgları paniğe itmiş ve bu korkuları dolayısıyla burayı pek acele biçimde ilhaka yeltenmişlerdir. Ancak, kendi ellerini rahatlatmak için Bulgaristan'ı bağımsızlık noktasında cesaretlendirmeleri ile Balkan Faciasına giden geri sayım da başlamış olur. (s.119)

Tam burada bir parantez açarak, yazarın kitapta andığı kesimler içinde İttihad ve Terakki grubuna mensup gençleri tesmiye ederken sıklıkla kullandığı "Jön Türk" ifadesine rezerv koyarak bu çalışma boyunca anılan tanımlamayı kullanmayı doru bulmadığımı ve onun yerine doğrudan İTC veya İttihadçılar diyerek onları anacağımı da belirtmiş olayım. Elbette böyle bir yol izlerken Cengiz'erin son derece kıymetli addettiğim eserine, zaten aynı şeyi kastettiğimiz için asla hanel getirmemiş olacağımı ifade etmeme gerek dahi yoktur.

Bir kere bu tanımlama bize Batılılardan gelmiştir. Vaktiyle mahdut bir kesim için kullanılan bu tabirin Meşrutiyete doğru giderken artık pek bir anlamı kalmamıştı. Zira Avrupa entelijansiyasının tüm muhalefeti bu dönemde sadece Jön Türk adıyla vasıflandırmalarında cidden büyük sorunlar vardır. Çünkü ortada yeknesak bir muhalefet yapısı olmadığı gibi taban tabana zıt, hatta kanlı bıçaklı fırkalar bile mevcuttur. Bu bağlamda kitabın 633. Sayfasında da görüleceği üzere Talat, Enver ve Cemal Paşalara suikastlar düzenlenmesi konusunda Hürriyet ve İhtilaf liderleri Hınçaklara 20.000 Frank ödeme yapacak kadar şirazedden çıkmışlardı. Bu açık hakikate rağmen, Batılıların bu tanımlamasını, herhangi bir tefriki tabi tutmaksızın kabul edip, İttihadçıları bunlarla aynı isim altında anmak açıkça bir paradoks olur.

Evet, Bosna'yı bir oldubitti ile ilhak eden Avusturya'nın İstanbul büyükelçisi Pallavicini, kendisine bunun hukuki tarafını soran Osmanlı gazetecilerine ise pek bir bilgiççe "*hakkımız var, çünkü gücümüz var*" cevabını verebilmektedir. Diplomatomuzun ifadesiyle bu sakil cevap, o günün dünyasında hukukun devletler muvazenesinde ne manaya geldiğinin de ibretli bir izahıdır.

Bosna'yı Sırbistan'ın hakkı gören Rusya, doğal olarak bu oldubittiyi kabullenecek değildir. İşte, 6 yıl sonra aynı meseleden dolayı kopacak olan büyük savaş Slav damarı kabardığı için neredeyse o vakit başlayacak iken yazara göre, bu sefer Almanya'nın örtülü ultimatomu ile şimdilik son bulur. Öyle ki Çar II. Nikola buna karşın bizimle gizli bir ittifaka hazır olduğunun, Dışişleri Bakanı İzvolski eliyle Londra'da ki Osmanlı büyükelçisi Refat Paşa'ya söylenmiş olması da yaşanan bu krizde Rusya'nın hangi aşamadan geri döndüğünü anlamaya kâfidir. Cengizer'in resmini çizdiği bu tablo göstermiştir ki bu keskin kırılma sonrasında tekrar alevlenen Romanov-Habsburg hanedanları arasındaki karşılıklı husumet, bir daha geriye döndürülemeyecek ve sonuçları da ikisini birden dibe çekecek kadar sonuçları ağır olacaktır.

Yalnız ilhakı engelleyecek güçten yoksun olmakla beraber Osmanlı diplomasisi, sürece asla teslim olmamış, Avusturya'dan 2.500.000 Lira, Bulgaristan'daki Osmanlı yatırımlarına karşılık ise Rusya'ya 93 Harbi dolayısıyla ödenmekte olan savaş tazminatının kalan 40 taksitine istinâden 6.500.000 Sterlin'in kapitalize edilmesini başararak, o şartlar altında dahi önemli bir iş çıkarabilmiştir.

Böylece kitapta, Balkan Harpleri'nin siyasi arka planını inceleme aşamasına başlayan Altay Cengizer, tam burada dikkat yoğunlaşması bakımından şu can alıcı ifadeyi serdetmektedir, *"1912-1913'te Balkanlar'da gerçekten de ne olup bittiği anlaşılmadan bugünkü Türkiye'nin de anlaşılması; memleketin şuuraltı birikiminin içinden geçilmesi kolay değildir."* (s.151)

Bu mühim saptama bizi biraz daha Osmanlı devlet organlarının Balkanlardaki bu şerait altında olan biten şeylerle alakalı olarak ne yapıp ettiğine bakmamızı gerektirir. Zira müttefiklerin bile birbirini aldattığı, kaypaklığın kitabının yazıldığı müthiş bir güvensizlik girdabındaki Avrupa siyasetinde, yine de ittifak arayışına girdiğimizi ve bunun için daha Kasım 1909'da Avusturya-Macaristan'a akim kalan bir teklifte bulunduğumuzu, bunun sebebini de Balkan devletlerinin niyetlerinin farkında olmamıza bağlayan diplomatımız, bu iddiasını, *"Üsküp düştüğünde, Sırp Subayları Osmanlı karargâhında terör örgütü "Kara El" [Saraybosna suikastını yapacak olan] hakkında hazırlanmış son derece müttekâmil bir dosyayı keşfedince, içerdiği bilgiler karşısında hayret"* içinde kaldıklarını anımsatarak müdellel kılmaktadır.

Daha bu ilhakın şoku geçmiş değildi ki bu kez de İtalya'nın 29 Eylül 1911'de başlayan işgali dolayısıyla Libya krizi patladı. Tam burada yakarıda da değinilen Avrupa siyaset zeminindeki kayganlığa bakmak için kısa bir parantez açmak gerekir. Şöyle ki Avusturya aralarındaki anlaşmaya rağmen Bosna ilhakı sırasında müttefikleri olan Almanya'dan bu eylemini gizlemişti. Bu defa da Büyük Güçler arasında sayılan İtalya ondan geri kalmamış ve Libya'yı işgale başlamadan önce yine müttefikleri olmasına rağmen Almanya'ya haber vermemiş. Hoş, Almanya da 2,5 yıl sonra onlardan pek farklı davranmamış ve her ikisini de satarak Fransa ile Antalya hinterlandı üzerinde nüfuz paylaşımına gitmekten çekinmeyecektir.

İtalya'nın Osmanlı memalığı üzerine yaptığı bu savlet, zaten Rusya'nın tertipleri ve detaya varan onayları ile oluşturulan Balkan liginde morallerin olağanüstü derecede yükselmesine sebebiyet vermiş ve "statüko" rejiminin onlar için tehdit olmaktan çıktığını görmelerine yetmiş olması ile Pandora'nın kutusunu da açmıştır. Öyle ki bazı akli başında kimseler bu halin nelere kapı araladığını hemen fark etmiş ve "*dansın daha yeni başladığını, sahneye çıkmak için sırada daha çok kimsenin bulunduğunu*" söylemek durumunda bile kalmıştı.

Tam bu sırada Rusya'nın teşvikleri bir yana, Libya'daki direnişten ötürü hesapları bir hayli sarsılan İtalya da boş durmayacak ve Balkan Devletlerinin bir an önce Osmanlılar karşısında savaşa girmelerini kışkırtmak için her yola başvuracaktır.

Maalesef Osmanlı üzerinde dolaşan ve asıl yıkımı yapacak olan musibetler dizisi açılan kutulardan artık birer birer çıkmaya başlamıştır. Yazarın sıralamasına baktığımızda birbirini tetikleyerek Cihan Harbi'ne kadar devam edecek krizlerin ilki Libya sıkıntısı ile eş zamanlı olarak Arnavutluk'ta patlamış oldu. Orada başlayan isyanın hemen peşi sıra İstanbul'da vuku bulacak olan şey için Cengizer, "*her zaman İngiltere'nin Osmanlı içine saldığı Truva atı gibi hareket etmiş Prens Sabahattin'le de çok yakın ilişki içindeki Halâskâr Zâbitân darbesi,*" dir diyor. Böylece **meşrutiyet döneminin ilk darbesi** vuku bulmakta, İttihadçı Hükümet devrilip meclis feshedilerek, göreceli de olsa demokratik bir rejimde, azınlığın çoğunluğu yönetmesi olarak tanımlanacak ucube bir halin ortaya çıkmasına sebep olan, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının oluşturduğu hükümet iş başına gelmekteydi. İşte böyle bir atmosferde başlayan savaşın hedefi yanında Balkan milletlerinin nasıl bir haleti ruhiye içerisinde bulduklarının izahı için ise yazarımız sosyolojik tahlil bakımından şu önemli saptamayı yapıyor; "*Balkan Harpleri esas itibarıyla birlikte yaşama kültürünün reddi, bunun tersi yaşam anlayışının siyasi sonuçlarının silah zoruyla elde edilmeye kalkışılmasıdır.*" (s.180)

Bu tespit mühimdir, çünkü sonrasında cereyan edecek iki Büyük Harbin ana nedenlerinden en öne çıkan şeyin adı, Batı toplumunda faşizm yaratacak kadar derinlere işlemiş ötekine karşı tasfiyeyi müncer kılan, büyük hülyalar peşinde olan ama komşusuyla paylaşmayı asla kabul etmeyen mutlak ve kesif güç arzusundan başkası değildir.

Ekonomik olarak hemen hemen hiçbir bağı olmamasına rağmen, Balkan devletlerine böylesi bir cesareti bulduracak yetkinliğe ulaştıran şey, sadece Slav aşkı depreşmiş olan Rusya'nın onlara önderlik ve hamilik yapması mıdır gibi bir soru akla da gelmiyor değildir. Bu minvalde bir perspektif daha açan Altay Cengizer, o vakitlerde Manastır'da Öğretmen Okulu Müdürlüğü yapmış olan Ethem Nejat'ın dilinden gayri Müslim unsurların nasıl bir inşa sürecinden geçtiklerini şöyle anlatır; "*bütün Makedonya köylerini gezersiniz, sizi bir genç karşılar. Bu, pek az bir ücretle köyün fedakâr öğretmeni olan bir üniversite mezunudur. O okulların öğretmenleri bir yandan fikri ve sosyal devrim yaparken, öte yandan dağlarda gezen çetelerin akıl yoldaşı idi.*"

Peki, bu arada Türkler ne aşamadır, okuyalım yine:

“Türklükten konuşmayı ayıp ve günah sayan daha yüksek derecede kişiliksiz, miskin öğretmenler yüksek tabakanın çocuklarını eğitirken, Makedonya öğretmenleri daha kaba ve cahil olan gayrimüslim köylüleri insan yaptılar. Sonuç ne oldu? Bizim öğretmenler yenildi, onlarınki galip. Balkanlıların askeri okulları değil, öğretmen orduları galiptir!”

Evet kitapta sıralanan daha birçok anekdot Balkan Harbi'nin eşiğinde maalesef hep aynı şeyi söyleyegelmektedir: Girilecek bu savaşın galipleri, öğretmenleri daha idealist olan milletlerin ordularındır!

Balkanlılar için son dönemeç tabiatıyla modern çağın enstrümanı olan eğitim gücüyle aşılmıştır ama bunu besleyen ruhun istinad noktası da aynı şekilde izaha muhtaçtır. Cengizer'in bunu anlamak için kulak kabarttığı John Reed'in “28 Haziran 1389 Kosova yenilgisinin acısının Sırlar tarafından nasıl yüzyıllardır nesillerden nesillere aktarıldığını, annelerin yeni doğan erkek çocuklarını ‘Kosova'nın intikamını alacak küçüğüm, hoş geldin’ diyerek karşıladıklarını” anlatır. Bu şahitliğin Sırlarda milli şuurun nasıl oluştuğunu, bunun dimağlara hangi ruhla nasıl işlendiğini ve milli hâfızanın nasıl bir şey olduğunu dehşetle göstermiş olmalıdır. (s.184)

Böylesine her biri birbirinden mühim satırları okudukça Babıali'de o sıralarda gözlemlenen ciddi bir ayrıntıda tevakkuf iktizası vardır. O da bugün zaman zaman nükseden “milli meselelerde birlik olamama” halinin Balkan Savaşları'ndaki izdüşümüdür. Ancak bir nüans var ki o da Cumhuriyet dönemimin aksine, o gün için elini uzatan kesimin muhalefet cenahı olmasıdır. Savaş çıktığı anda İTC, H.İ.F ile olan ihtilafını unutarak müzaheret mesleğini takibe karar vermiş olduğundan, bütün mensuplarını, önlerinde bulunan vatan vazifesinin fedakârlıkla ifasına çağırılmış ve bu meyanda bir beyannameyi yayınlamaktan geri durmamış; buna karşın Hükümet ise o hengâme altında bile, İttihadçı avından çekinmemiş ve hatta Sadrazam Kamil Paşa, “**Selanik gitti, kökleri kurudu**” dahi diyebilecek ölçüde habis bir nefrete duçar olmuştur. (s.199)

Bu haince sözleri söyleyecek kadar alçalmış olan HİF mensupları, Edirne'yi Bulgar'a teslim etmek üzereyken meşhur Babıali baskını ile gasp ettikleri hükümetten tart edilince, hemen İngiliz basınının bir bölümünde İTC'yi ağır bir dille suçlayan makaleler çıkmaya başlaması Osmanlı ricalini de daha dikkatli olmaya sevk etmişti.

Edirne'nin sukutu gününde Avam Kamarası'ndaki konferanstan çıkan kararların da aynı minvalde oluştuğunu belirten yazar, İngiliz entelijansiyası için basın da yardımıyla Türkiye düşmanlığında tam bir mutabakat kesp etmişlerken Alman Kayzeri Wilhelm'in de onlardan pek geri kalmamıştır. O'nun Türklerin Avrupa'daki varlığı için, “*lüzumundan fazla uzamıştır*” deme cüretini göstermekten çekinmediğini hatırlatan Cengizer burada konferansa katılan 24 kişiden 9'unun sayılı piskoposlardan olmasına dikkat çekiyor. “*Bir nevi Hristiyan şovenizminden bahsetmemek olanağı yoktur*” diyor ve

ekliyor: Büyük Güçler Osmanlılara karşı kendi yüksek menfaatlerini gözeten bir reel politik yerine, “*Hristiyanlık*” politikaları da izlediğinden mütevellit, Mora isyanından o yana başlarına her ne vakit bir felaket gelmişse, Türklerin ardından yine ağlama gereği duyacak hiç kimse olmamıştır!

İşte bunun içindir ki kıymetli Büyükelçi kitabının 234. Sayfasında, olanca tecrübe ve birikimi ile tek bir gün bile akıllardan çıkarılmaması gereken şu tarihi tespiti yapıyor. “*günümüzde ortaya çıkmış bir takım yüzeysel ve tarihsel zeminden kopuk, liberal siyasetin yanlış bir algılaması üzerine kurulu yaklaşımların söylediğinin aksine, TÜRKİYE’İN YALNIZLIĞI sınanmış, tarihsel tecrübenin imbiklerinden kim bilir kaç kez geçe geçe damıtılmış*” bir hakikatin ifadesidir. Kitabın ruhundan da anlıyoruz ki müellifimiz bu yalın gerçekliği, Türk evladının içtenlikle idrak etmesini ve asla unutmamasını öğütlemektedir.

Bu bağlamda Napolyon sonrası şekillenen Avrupa’da imparatorlukların kaderini belirlemek için toplanan 1814-1815 Viyana Kongresi’ne Çarlık Rusya’sının itirazları yüzünden Osmanlı İmparatorluğu’nun davet edilmemesinin keyfiyeti mühimdir. Diplomatomuza göre bu da göstermektedir ki Osmanlı için verilen idam kararı yeni bir şey olmadığı gibi meselenin esası, terekenin taksiminden kaynaklı zorlukların bu vakte kadar henüz aşılamamış olmasıdır. Cengizer için bu bir asırlık devre, aynı zamanda Osmanlıların mücadelelerini ne denli kesif bir yalnızlık içerisinde ve kimseden yardım görmeksizin yürütmek zorunda kaldıklarının da remzidir. Gayet vazıh bir şekilde bu hususa dair kanaatlerini açıklarken 1913’ten epey önce, hatta İngiltere’nin St. Petersburg Büyükelçisi George Buchanan’ın Rusya’nın kimsenin sırtını yaslayamayacağı kadar kaypak olduğunun ciddi bir sorunda meydana çıkacağını ve komşu ülkelere hiçbir zaman ortak çıkarlar kavramı içinde bakmadığını, binaenaleyh Rusya’ya katiyen güvenmemek gerektiğini belirtmiş olduğunu hatırlatıyor. Bu tespite rağmen Londra’nın kurnaz ve fakat Rusya’yı yeğlemiş olmakla pek zeki olmayan bir siyaset güttüğü ortaya çıkan olan İngiltere’nin, kendi tercih ve tasarrufu ile ittifakın yapılamadığı inancına işte yukarıda anılan keyfiyet dolayısıyla ulaşıyor. (s.191)

Bu hükmünü desteklemek için, Balkan Harbi sırasında meşum beyanını aktardığımız Kayzer’e, daha 1885 yılında İngiltere başbakanı Salisbury, çökmek üzere olduğuna inandığı Osmanlı İmparatorluğu’nun Asya’dakiler dahil tüm topraklarının paylaşılması fikrini açma cesaretinde bulunduğunu aktaran Cengizer, Wilhelm’in bu ahlâksız teklife ilkesel olarak karşı çıkmak yerine o gün için bu öneriden kazançlı çıkmanın İngiltere olduğunu gördüğünden mütevellit bu habisi isteğin akim kaldığını vurgulamaktadır.

Büyükelçimiz, bu girişimin akim kalması ve İngiltere ile birlikte herkesi uzun süre ihtiyatlı davranmaya sevk eden ana faktörün, “*Şark meselesinin ancak Avrupa’da barışı tehlikeye atma pahasına çözülebileceği yönündeki genel inanış*” dan kaynaklandığını düşünmektedir. İşte Bu durum tam olarak kavrandığı vakit mesele de mantıklı bir izaha kavuşabilecektir. Yoksa savaşa girdi diye

Osmanlıları parçalama işi akıllarına düşmüş değildir. Bunun aksini iddia etmek, yazara göre ezeli Şark meselesini daha baştan yok saymak manasını havidir. (s.229-230)

Fenomen tarihçi Firuz Ahmed'de Cihan Harbi için *“itilaf devletlerini bir arada tutan en önemli unsurun Osmanlı topraklarının bölünüp paylaşılması”* olduğunu söylemektedir ki onun bu sözlerle, Avrupa'da savaş koştuktan sonra barış masasına gelecek olan pastanın Osmanlıdan başka bir şey olmadığını hatırlatmış olması da Cengizer'in yukarıda ki tespitini doğrulamaktadır.

Cengizer, derlediği dokümanlarla birlikte vaktiyle enforme edilmiş olan diğer bilgiler ışığında, hemen tüm yönleriyle tetkik ettiği Balkan Harpleri'nin neticelerini aynı zamanda felsefi bir tahlile tabi tutarak, zaten var olan gerginliklerin sonunda patlayan bu savaşların sonuçları için, *“dengeleri altüst etmek suretiyle Avrupa'yı uçurumdan aşağı iten süreci son anına doğru kuvvetle itmiş olmaktan da öte, Büyük Güçleri daha da radikalleştirmiş ve ofansif planlara doğru sürüklemiş olduğu gözden kaçırılmaması”* gerektiğine dair mühim bir telkinde bulunuyor. (s.237)

Kitapta Balkan Savaşı'nın askeri, stratejik boyutlarına ilişkin aymazlıklar ve ihanetlere varacak derecede yürekleri dağılayan utanç dolu sahneleri ardı ardına sıralayan müellifimizin, cephede ölümün gerekçesini düşmanın güllesi kadar hatta daha fazlasıyla açlığın aldığını belirtmesi de bir başka can yakan husustur. Buna misal olarak Üsküp'te, pirinç, fasulye, ekme, peksimet vb. ihtiyaçlar dağ gibi yığılıyken hemen 30 km ötesinde Kumanova'da baş göstermiş olan açlığın, Osmanlı askerinin kırılmasında düşmanın mermisine ihtiyaç dahi bırakmayacak ölçüde etkili olması ise askeri tarihimiz bakımından gerçekten hayreti muciptir.

Balkan Savaşı bitip herkes evine çekilirken, Osmanlıların neyi ne denli yitirdiği ise bütün dehşetiyle daha bir açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda savaşın siyasi ve askeri sonuçlarına da değinen Büyükelçimiz, o günkü hissiyatı anlatmak için *“Balkanların kaybının adeta bir evlat acısına”* benzediği ifadesini kullanır. *“Gerçekten bu acı Türklerin yüreğine oturacaktır,”* demektedir ve *“Türk ve Müslümanlar etnik temizliğe maruz kalmış, 500.000 kişi hayatını kaybederken bir milyon zavallı da perişan halde göç yollarına dökülmüş,”* ve sığınacak yer aradıklarına dair tespitlerini sürdürmüştür. Keza Türkiye'nin, Avrupa'daki yüzölçümü 169.845 km² den 28.282 km² ye düşmüş ve Osmanlıların Avrupa'daki topraklarının %83' ünü kaybetmiş olmasıyla esasen Avrupa devleti olma vasfını da yitirmiş olmaktadır ki şimdi okuyacağınız cümleler bu kaybın çerçevesini tastamam çizmektedir.

“En fazla kalkınmış, batıdan gelen dönüştürücü etkilere en fazla açık, kendisine sadece bir şark ve Orta Doğu değil, bir dünya imparatorluğu olma vasfını bahşeden ve hep bu büyüklüklere geri dönebilme kapasite ve potansiyelini barındırabilmesini sağlayan, doğu Roma olmak iddiasını üstlenebilmesinin gerçek temeli olan İstanbul'u sahiplenmesinden bile önce ayak bastığı Toprakları kaybetmiş, sınırlarının Adriyatik'ten Meriç nehrine çekilmesi ve Rumeli'nin son bulmasıyla imparatorluğun ekseni kadar sıklet merkezi de tüm jeostratejik anlam sonuçlarıyla birlikte Doğu'ya kaymış, sürdürebileceği özelemler ve önüne çıkacak yollar bakımından Türkiye'nin dünyası ilelebet değişmiştir.” (s.244-245)

Diplomatımıza göre, Büyük Güçler nezdinde, Osmanlı Devleti'nin kuvvet ve kudretinin en derin ve sağlam köklerini, siper ve korunaklarını barındıran Anadolu'nun bile alınan bu darbe ile birlikte bir arada tutulmasının artık mümkün olamayacağı düşünülmeye başlanmıştır. Bu da Osmanlıların nihayet ihmal edilebilir ölçeklere sahip, pek kendi halinde bir devlet statüsüne indirgenebileceğine dair umut ve beklentilerin de bir hayli artmasına sebep olmuştur. Esasen bu düşünceye ulaşmaları da gayet tabiidir. Zira Bulgar başbakanı Geshov'un ifadesiyle, "toplam nüfusu 10 milyonu geçmeyen dört küçük ülke, 25 milyonluk bir süper gücü devirmişdir!"

Öyle ya, kayda değer bir güç olarak sayılmanın başlıca ön koşullarını yerine getirememek, lakin İstanbul'dan körfez ve kıvıl denize doğru uzanan geniş toprakların hala sahibi olmak demek, aynı zamanda açıkta ve korumasız bir ganimeti elde tutuyor olmakla eş anlamlı değil de nedir?

Bu soruyu soran Cengizer, Osmanlıyı Avrupa'dan kovmak için canhıraş çalışan ve savaş sırasında pilot ve subay dahil fiili desteğini esirgemeyen Rusya'nın bu çabalarına karşın Bulgarların böyle kısa sürede Çatalca'da süngülerini gösterebileceğini pek hesaba katmadığı için onların İstanbul'a girme ihtimallerinin bir anda belirmiş olması Çarlığın hayli telaşa düşmesine yetmişti diyor. Bunun için de Dışişleri Bakanı Sazonov'un, "*İstanbul'u, sadece havalisi ile de değil, geniş bölgesiyle ya Osmanlıların, ya da Rusya'nın elinde olması gerektiğini, başka herhangi bir ülkenin İstanbul'u ele geçirmeye teşebbüs etmesi halinde bunu savaş sebebi sayacağına*" dair verdiği muhtıraya dikkatimizi çekiyor. Bunda da ne denli ciddi olduklarını ise Bulgar tehdidine karşın İstanbul'daki elçilerine, zaten alarm halinde tuttukları donanmaya doğrudan harekât emrini verme gibi örneği bulunmayan bir yetkiyi tanımış olmalarına bağlar. (s.218)

Rusya için İstanbul ve Boğazlar, Prens Lieven'in dile getirdiği şekliyle ya "her şey ya da hiçbir şey" olurken Prens Trubetskoy ise, "hayatımız, bizim için günlük ekmeğimiz, suyumuz, Rusya'nın manevi özü olan İstanbul, tüm veçheleriyle bizi çağırılmaktadır," diyecektir. Zaten Napolyon'da, "İstanbul kimin olacak? Büyük sual, meselenin esası daima budur!" dememiş miydi? İşte bu meselenin halli için, sabırlı olunması, sonradan 1. Dünya Savaşı adını alacak olan "Büyük Hengâme" nin beklenilmesinin gerektiği kavranılmış halde, Rus devlet zihninin bir yerlerinde asli hedef olarak daima asılı duruyordu. (s.249)

Balkanlarda biteviye yaşananların üstüne, son kertede elemle de neticelenmiş olan bu harbin sonucunda Osmanlılar, tarihinde hiçbir vakit çıkarmadığı kadar dersi bu sefer tastamam çıkarmayı başardılar. Bu acı dolu tecrübe ışığında son derece mühim ve fonksiyonel reformlara girişerek, büyük bir zihniyet devrimine, adeta yapı sökümüne gittiler ve neticede devletlerinin yeniden inşasına başladılar! İşte Büyük Devletlerin gözünden kaçan şey de tam olarak budur. Mamafih Balkanlardan kapı dışarı edilerek Avrupa serüveninin nihayete ermesi, Osmanlı için suların durulması anlamına gelmiyordu, bu kez de askeri ıslah heyetinin başına fevkalade yetkilerle atanmış olan Liman Von

Sanders, Babıali'nin başında patlayan yeni bir uluslararası krizin adı oldu. Derken, Almanya'nın prestij sorunu yapması ve İngiltere'nin oldubitti yapmaktan çekinmediğini tecrübe ettiği Rusya'yı dizginlemesi ile ufak bir düzenleme yapılarak mezbûrdan kaynaklı kriz ancak durulabilmiştir. Ne var ki uygulama sırasında varılan mutabakatın işleyişine dair krizin müsebbiplerinin bir daha dönüp bakmamış olmalarından ötürü anılan krizin niçin çıktığına, doğrusu hiç kimse de bir anlam verememiştir. Lakin Cengizer, Rusya'nın burada bir kaşık suda fırtına koparmakla vermek istediği asıl mesajın, İstanbul ve Boğazlar'ın geleceği söz konusu oldukça, bunun ancak kendisinden sorulabileceği hakkında herkesi vakitlice uyarmak olduğu tespitinde bulunmaktadır.

İngiltere Dışişleri Bakanı Grey de bu vesileyle şaşkınlığa uğrayacak, Osmanlı donanmasını düzenlemek ve eğitmek için İstanbul'da bulunan Amiral Limpus'un İngiltere tarafından görevlendirilmiş olduğunu öğrenecektir. Cengizer, enteresan bulduğu bu halin varlığını, Büyük Güç diplomasisinin ironisi olarak görmektedir. (s.282)

Biz yine Batı'dan esen rüzgârların neler taşıdığına dönecek olursak göreceğimiz şey Osmanlı çekildi diye Balkanlarda suların durulması bir yana bu sefer de herkesin birbirine düştüğü ve büyük bir ihtirasla silahlanmaya giriştiğidir. Toplar döküldükçe gerginleşen Avrupa siyasetini iyiden iyiye barut kokusu sarmakta ve herkesin hesabını görmek için iştiyakla beklediği "Büyük Hengâme" ye doğru doludizgin gidilmektedir. Telgraf şeritlerinden buna dair sıralanan haberleri okudukça, "Avrupa'da bir harp olması, dönüp dolaşp Türkiye'yi alakadar edeceği için nihayet kıyamet bizim yorganın üzerinde" kopacağı dillendiren Talat Paşa kadar aynı durumu iliklerine kadar hissetmekte olan Osmanlının genç yöneticilerinin hemen tamamını kara kara düşündürmektedir. (s.308)

Şu var ki tarih aynı zamanda talihin adıdır. Büyükelçi Cengizer, "stratejik tevakkuf; gerektiği kadar kendi içine kapanıp geleceği oluşturacak vakte ve imkânlarla sahip olmak, Türkiye'nin erişemediği, erişir gibi olduğu sıralarda da tamamlayamadığı büyük hülyası olarak hep yaşamaya devam etmiştir," derken, sanırım bu Büyük Harb'in eşliğinde fevkalade önemli reformlarla birlikte başladığımız yeniden inşa süreci ile at başı giden talihsizlikleri işaret etmektedir. (s.312)

Neticede Büyük Güç kavgasının basıncını kaldıramayan Avrupa kazandı, beklendiği gibi gerildi ve 28 Haziran günü Saraybosna'da patladı, sonrası hızlıca gelişti ve enerjisini kandan alan İmparatorluklar değirmeni ilk ve son olarak kapılarını ardına kadar açtı. Bilahare Cihan Harbi adını alacak olsa da kitaptaki tanımlanmasıyla kopan hengâme aslında Üçüncü Balkan Savaşı'dır. Büyük Güçlerin hemen hepsinin daracık bölgede güç yarışına girmesi ve bu vakte kadar bu mücadele ve müdahaleleri vekâleten yürütmeleri Osmanlıların tart edilmesiyle nihayete ermiş, sonunda savaş meydanına herkes kendi bayraklarıyla birlikte ve topyekûn çıkmak zorunda kalmıştır. Balkanlar'da oluşan Tüm büyük krizlerin doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili olduğunu gösteren dokümanlar, neticesi

ne olursa olsun, savaşın dönüp dolaşıp Osmanlılarla ilgili olmayacağını veya olmadığını söyleyebilme olanağını hiç kimseye vermemektedir.

Şahid olduğu belgeler ışığında bu bağlamda önemli bir parantez açan Cengizer, Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşı'na girmemesi gerektiğini düşünenlerin aslında pek farkında olmasalar da Osmanlılardan bir nevi “muhteşem yalnızlık” gösterisine kalkışmalarını istemekte olduklarını belirtiyor. Ne var ki bu görüşü benimsemiş olanlar ise Diplomatımıza göre, siyasi-stratejik bakımdan İstanbul ve Boğazlar meselesi gibi en hayati bir konuda dahi, 1914 itibarıyla geride kalmış son birkaç yıl içinde hangi evrelerden geçilerek, hangi noktaya gelinmiş olduğu hakkında en temel bilgilerden bihaber olarak konuşmaktadırlar. Yazar, “büyük güç çekişmesinin cereyan ettiği devasa dairenin merkezinde bulunan, güç kaynaklarını yitirme sürecine ne zamandır girmiş Osmanlıların kesif bir yalnızlık içinde bu büyük mukadderat anına sürüklenmiş olduklarının” hiçbir zaman dikkate alınmadığına esef ediyor.

Keza bu kesimin, son dönemece girerken İngiltere'nin de artık düşmanlığını açık bir şekilde göstermek için elinden geleni ardına koymamakta olduğunu, hatta ezeli düşmanımız Çar'ın bile bir ara sıcak baktığı ittifak teklifimize, Edward Grey'in tüm ağırlığını koyarak engel olduğunu göz ardı etmeleri ise ne aklın ne de vicdanın alacağı şey değildir. Mesela Alman hayranı olmakla itham edilen Enver Paşa'nın, Ruslarla olan temasından dolayı Rus yanlısı olabileceğine dair şüphelere kapılan Alman elçisinin Enver Paşa'yı çok ciddi biçimde takip etmeye çalışmış. Yazarımız herkesin bildiği bu hakikate rağmen, liberal emperyalist jargonun etkisinde kalınarak hala daha paşa ve arkadaşlarının Alman yanlısı olmakla suçlanmalarını açıkça cehaletten öte bir şey olarak zem etmektedir. Cengizer, başka bazı izahlarla birlikte burada İttihadçıları remz ederken önemli bir sonuca ulaşıyor ve Birinci Dünya Savaşı'na girme kararı çerçevesinde onların, vatanperver olmaktan başka hiçbir kabahatleri bulunmadığının bir kere daha altını çiziyor.

Zira 4 Ekim 1914 gibi geç bir tarihte dahi Berlin'den çekilen telgrafta, “Osmanlıların Avuçlarının içinden kayıp gitmekte olduğuna” dair ikazlar alan Wangenheim esasen haksız da değildir. Bu defa Enver Paşa, Ruslara 5 Ağustos günü yine ve yeni bir ittifak anlaşması ile gitmiş ve bu girişimini 15 gün kadar daha sürdürmüştü. Rusya Elçisi Giers ise getirilen önerinin Petrograd'dan derhal kabul edilmesini isteyerek, tarihi bir fırsat olarak gördüğü Enver Paşa'nın bu teklifinin, Rusya'nın Yakın Doğu'daki pozisyonunu hesap edilemeyecek derece güçlendirmiş olacağını vurgulamasına karşın başlattığımız bu son dakika girişimi ise yukarıda da belirttiğimiz şekilde yine Grey'in müdahalesiyle berhava olmuştur. (s.412)

Yeri gelmişken daha tahta çıkmadan, Rusya'dan nefret edip, Fransa'dan hiç hoşlanmayan, İngiltere'den çekinirken buna karşın Almanya'yı ise güvenilir bir ortak olarak gördüğü bilinen II. Abdülhamid'in Kayzerle olan yakın diyalogları yanında bilhassa Harbiye'yi Alman subayların

tasarrufuna açtığı herkesin bildiği bir hakikattir. Vakıa bu iken tüm bunları es geçip doğrudan doğruya İttihad ve Terakki Hükümetinin başından itibaren Alman yörüngesinde olduğunu iddia etmek ne derece insafa sığmaktadır? Kitapta belirtilen bu vurgulara rağmen, İttihadçılar 1908 Temmuz ayından itibaren her zaman aynı şekilde yeknesak düşünen kimselerden müteşekkil görüp üstüne bir de “takıntılı” yüzünden savaşa girdiğimize dair hemen her şeyi oldukça basite indirgeyici izâhâtlar getirenler yok değil. İşte bu iddia da bulunanların en açık şekliyle tenakuza düştükleri ve cevaplayamadıkları olgulardan biri de Osmanlı Hükümeti’nin 1913 ve 14 yıllarında İngiltere ile ardına imzalamış olduğu son derece stratejik olan anlaşmalar silsilesidir.

Şimdi yazarın diliyle, Alman yanlısı [!] hükümet nasıl oluyor da tüm bu hengâme içinde hatta I. Dünya Savaşı’nın patlamasından sadece sekiz gün önce dahi yönünü İngilizlere dönebilmekte ve Osmanlının onlarla çakıştığı Şattülarap ve Körfez bölgesindeki gerginlikler dahil olmak üzere, epeyce çetrefilli sorunları hem de kendi pozisyonlarından geri çekilmek pahasına halletme yoluna gidebiliyor. Öyle ki Mezopotamya’da petrol arama imtiyazı çoğunlukla İngiliz girişimcilere verilmesi bir yana liman, tersane ve cephanelik inşaatlarında 30 yılı bulan uzun bir süre tekel olma hakkını dahi tanımış olarak! Son kertede İngiltere’nin Büyükelçilik baş tercümanı Andrew Ryan “*savaşın arifesinde Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler son derece sağlıklı hale gelmişti,*” dediği halde. Daha birçok delilin ortaya çıkardığı tüm bu hakikatler İTC Hükümetinin Avrupa’daki dengeleri hangi şartlar altında ve nasıl bir titizlikle gözetmeye çalıştığını gösterdiği halde, bunca karinenin görmezden gelinerek, hala daha İttihadçıların Almancı olmakla itham ediliyor olunmasına, bühtandan öte başka bir tanım bulmak gerekir.

Altay Cengizer’in akıl ve îzân bütünlüğü içerisinde yaptığı tespitlerden şu da anlaşılmaktadır ki “*İtilaf, Osmanlı imparatorluğunu Almanya yanlısı bir kliğin idaresi altında olduğu için yanına çekemiyor değildi. Osmanlı İmparatorluğu’nu yanında istemediği için yanına çekmiyordu.*” (s.438)

Zaten asıl şaşkı bakanın İngiltere olduğunu bizatihi büyükelçileri Mallet bile “*siyasetimizde bir tutarlılık yoktur. Saçma sapan laflarımızdan ötürü sonunda sadece biz zarara uğrayacağız*” diye açıkça söylemişti. Mamefih her şey bittiğinde, yani buyurgan İngiliz diplomasisi Çanakkale’de çöktüğünde sabık büyükelçi bu saptamalarına rağmen kibirli İngiliz siyaset sınıfının günah keçisi olmaktan kurtulamayacak ve kabahatin bütünü olduğu gibi ona yüklenecektir. (s.302)

Kitapta İngiliz küstahlığını afişe etmesi bakımından üzerinde durulan hususlardan birisi de Zırhlı Gemiler bahsidir. Meclis-i Mebûsan Reisi Halil Mentеше’nin deyimiyile adaların elimizden çıkmasının en büyük amili olan “*Averof’un Yunanistan’a kaptırılmasının acısı hep yüreklerde hissedilmişti.*” Bu yüzdendir ki İngiltere, 31 Temmuz günü, yani Osmanlı-Almanya ittifakın imzalanmasından iki gün önce, parası büyük fedakârlıklarla toplanmış olduğu ve tüm bedelleri de ödendiği halde Sultan Osman ve Reşadiye’ye el koymakla Osmanlıların da yüreğini dağlayacaktı. Yazar bunu istihsan ederken

milletin bu hususta kabaran öfkesine örnek olarak, bir emekli memurun maaşının yarısını, “İngiltere hırsızlık yapacak kadar duçar duruma düşmüşse, belki de zar zor kazanılmış bu kuruluşlarla kurtulur” yazan bir notu da ekleyerek Büyükelçiliğe göndermesini göstermektedir. (s.323)

Cengizer’in, adı “*perfidious albion*”a yani her an her şeyi yapabilecek sadakatsiz adaya çıkmış dediği dönemin İngiltere’si, bu zırlılara el koymakla, Osmanlı İmparatorluğu’nun kimsenin elinden alamayacağı nefsi müdafaa hakkına da el koymuş ve Osmanlının beka sorununun çok daha kötü bir noktaya sürüklenmesine bilerek yol açmamışsa daha başka ne yapmış oluyordu, diye haklı bir soruyu yazarımız bir kere daha sormaktadır. (s.324)

Büyük Savaş’ın koptuğu ilk günlerde İngiltere’nin tüm bedelleri ödenmiş zırlılara el koyması Osmanlıları kara kara düşündürürken Almanya ile ittifak anlaşmasından sadece bir gün sonra bu defa hiç beklenmeyen bir şey yaşanıyor ve 3 Ağustos günü Akdeniz’deki iki zırlı Alman gemisinin filo komutanına Türk’ün talihi ve tarihini değiştirecek olan istikametiniz Çanakkale’dir emri geçiliyor!

İstanbul’da halkın coşkun gösterilerle karşıladığı Zırlılara, 16 Ağustos günü Yavuz Sultan Selim’e hürmetle Yavuz ve Midilli adı verilip üzerlerine Osmanlı Sancağının toka edilmesi Anadolu’da da geniş yankı bulmuş, adeta gökten inmiş gibi gelen bu iki gemi için türküler bile yakılmıştı. Bu iki yeni geminin varlığı ile yüksek bir moral kazanan Osmanlılar, Eylül ayı sonunda eğitim ve ticaret gemilerine refakat maksadıyla zırlıların Karadeniz’e çıkışları sırasında bir kere daha heyecana gark olacak ve etrafı bayraklarla donatacaklardır. Meğer Osmanlı imparatorluğu, 30 yıldan bu yana yüzü Osmanlı savaş gemisi görmemiş Karadeniz’e doğru çıkmaktadır. (s.330)

Tam burada farklı bir pencere daha açan Büyükelçimiz, Goeben ve Breslau’yu kabul etmemizi, uluslararası hukukun ihlali ile tarafsızlığımızı yitirdiğimize dair belirti olarak gösteren iddiaları tek tek değerlendirmekte ve “*Liberal emperyalist anlatının*” bu tezlerin yine aynı hukuk normları bakımından ne denli tutarsızlık içinde kaldığını müdellel şekilde ortaya koyuyor.

Bu saatten sonra zaten örtülü şekilde yürütülen İngiliz kara propagandası artık aleniyet kesp etmeye başlayacak, basın dahil her türlü materyalle ortada henüz bir şey olmadığı ve Osmanlıya ait gemiler göz göre göre gasp edildiği halde Osmanlılar savaşı istemekle suçlanacaktır.

Herkesin daha fazlasını istediği yerde, sadece vatanlarının korunmasını isteyenleri bir asır önceki jargonun etkisinde kalarak hala daha Alman sevdalısı yahut maceracılıkla yaftalayanların diline pelesenk olan, ‘ama toprak garantisi verdiler’ sözüne de değinmek gerekir. Büyükelçi Cengizer, devletten devlete toprak garantisi talebimize muhataplarımızın asla yanaşmadığını, onun yerine yarın ne olacağı belli olmayan Antant adına bir söz vermek istemelerindeki şeytanlığa dikkatimizi çekiyor. Elbette ki sergilenen bu tutum, itilaf’ın niyetinin anlaşılması ve karşı karşıya bulunduğumuz tehdidin görülmesi bakımından îzân ve irfan sahipleri için yeterli bir karinedir. Bolşevik Devrimi sonrasında

ortaya saçılan belgeler de Osmanlı toprağını nasıl bir paylaşımına tabi tuttıklarını şüphe götürmeyecek şekilde tevsik etmektedir.

Yazar, Rauf Orbay'ın dilinden o neslin yüreğini hoplatan "esir düşme" korkusunu göz önüne getiriyor ve diplomat kişiliğinin de etkisi ile olsa gerek, bu hususta gayet yerinde bir yargıda daha bulunuyor. Almanya ile yapılan ittifak için "memleketi bir gayya kuyusuna atmak değil, etrafının ateşle sarıldığı en tehlikeli ve tehdit dolu bir dönemde ayakta kalmak iradesi doğrultusunda atılmış bilinçli bir adım," tanımlamasında bulunuyor.

Keza Batılı devletler içerisinde Kırım Harbi'nden bu yana bir daha kendimize müttefik bulamadığımızı hatırlatan Cengizer, türlü zorluklarına rağmen söz konusu ittifak anlaşmasını bu bakımdan son derece önemli bir diplomatik başarı olarak telakki etmektedir. Bunu böyle anımsattıktan sonra da yüreğinden coşan bir ifadeyle şu keskin kanaatini izhar etmiş oluyor:

"Osmanlılar için savaşmamak, kaderlerinin Çarlığın merhametli olamayacak ellerine teslim edilmesi olurdu. Savaşarlarsa bir şansları da olabilir, şans Osmanlıları tercih edebilirdi. Sonunda da böyle olmuş, ne kadar uzun ve zorlu, ne kadar acılı ve dehşet verici bir mücadeleden sonra da olsa Türkiye ayağa kalkmış, diriliş yollarına çıkmıştır."(s.405)

Yukarıda belirtildiği gibi savaş başlar başlamaz konunun Türkiye'nin taksimi olduğunu belirten Diplomatomuz, Osmanlı İmparatorluğu savaşa dahil olmasaydı da o ana dek tarihin gördüğü en müthiş savaşta topraklarının yine paylaşım konusu olacağını altını bir kere daha çiziyor ve devrimi riske etmek pahasına, Rusya'nın savaşa girmesinde Batı'ya doğru genişleme isteğine dair bir irade bulunmadığına göre, tek ve vazgeçilmez hedef olarak geriye Boğazların kaldığının altını çizerek vurgulama gereğini duyuyor. Rusya'nın bu husustaki kararlılığına işaret etmek için ise, ordusunu nasılsa kazanandan pay kaparım düşüncesiyle tek şart sürmeden İngilizlerin emrine vermek istemesine rağmen, Yunanistan'ın Çanakkale saldırısında bulunması gündeme geldiğinde Petrograd'ın yaptığı itirazları hatırlatıyor. Cengizer, bunun sebebini de Bulgarların Çatalca'yı aşması ihtimali karşısındaki tedirginlik hâlini anımsatarak, Rusya'nın, Yunan bayrağının İstanbul'a girmesini de aynı minvalde kabul edilemez görmesine bağlıyor.

Müttefikliğimizi reddeden İngiltere, gemiler ve toprak garantisi bahsinde Türkiye'yi istiskal etmesi bir yana bu sefer de silahlı tarafsızlık halini sürdürmesine rağmen her türlü tahrikten geri durmamış. Zırhlıların satın alındığı ilan olunca önce askeri gemilere, 30 Eylül günü de tüm gemilere karşı Çanakkale'yi ablukaya almıştı. Aynı şeyi donanma namına hiçbir varlığımızın olmadığı Basra limanına da uygulayacaktır. Bu gaye uğruna o kadar ileri gitmişlerdir ki ABD'den sevkiyatı dahi başlatılmış olan kömür satışını bugün artık Osmanlı'ya karşı nasıl bir kin güttüğü herkesçe bilinen, dönemin İstanbul'daki ABD Büyükelçisi Morgenthau'nun da yardımıyla durdurtacak. Keza daha

ağustos ayı bile sonlanmadan ve ortada bir şey yokken Bulgaristan'a Edirne'yi teklif edecek kadar küstahlaşmışlardır.

İngiltere'nin bu küstah girişimi de pek tabii olarak daha bir yıl önce Edirne'yi Bulgar işgalinden kurtaran Enver Paşa'nın kulağına gecikmeden gelecekti. Tabi ki bunlarla yetinmiş değiller, savaş başlamadan Araplarla yakın temas içine giren Kitchener, Şerif Hüseyin'in oğullarından Abdullah'a “*gerçek ırk*” a mensup birinin halifelik makamına geçmesi gerektiğini söyleyebilmiştir.

Türk düşmanlığında İngiltere için sınır yoktur! Öyle ki 17 Ağustos günü yapılan kabine toplantısında Başbakan Asquith içinde taşıdığı bu nefreti kendi özel not defterine dahi yazmaktan hicap duymamış. Daha o gün bizi savaşa sürükleyebilmek için nasıl bir tezgâh arayışında olduklarını ve ellerindeki imkânlar ile ne denli tahriklere yelteneceklerini belirtirken Churchill'i anarak, “*İngiliz donanmasını hemen Çanakkale'den içeri sokup Goeben ve Breslau topa tutmaktan yanaydı. Hindistan ve Mısır'daki Müslümanların duyarlılıklarının göz önünde tutulması gerekçesiyle Crewe ve Kitchener bu fikre şiddetle karşı çıktılar. Bu yüzden, İngiltere'nin Türkiye'ye karşı inisiyatif aldığı görüntüsüne yol açılmamalı, Türkiye ilk yumruğu vurmaya zorlanmalıydı!*” derken, böyle bir hükümete nasıl ve ne şekilde güven duyulacağı ise cidden izaha muhtaçtır. (s.349)

Nitekim hadiselerin seyri de aynen Asquith'in temennisi istikametinde gelişme göstermişti. Harpten önce şans eseri Alman telsiz şifrelerini bulmuş olan ve hatta bunları İngiltere'ye veren Ruslar, böylece savaş boyunca Türk ve Alman gemilerinin hemen bütün hareketlerini ve merkez güçleri arasındaki haberleşmeleri yakından takip etme imkânı elde ettikleri için donanmamızın Karadeniz baskınından haberdar idiler. Cengizer, Rusların buna rağmen engelleme cihetine gitmediklerini ve hatta Yavuz'un Karadeniz'e girmesi durumunda kesin bir zafer kazanılacak olursa bile, taarruz edilmemesinin emredildiğini nazarımıza celp ediyor. İşte bu emre göre hareket eden Rus kuvvetleri, üstelik gemilerimiz bombardımandan yaklaşık 1 saat önce Odesa önlerinde görüldüğü halde uzun müddet ateş etmemişlerdi. Yazarımız bunu da pek haklı olarak, Asquith'in yakarıda görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu saldırgan ilan ettirecek kadar bir tahribatı önceden kabullendiklerinin delili olarak sayıyor. (s.479-480)

Yoksa daha Ocak 1914'te sınıra asker yığmayı, Trabzon ve Doğubayazıt'ın işgal edilmesini öngören Rusya bakımından beklenen 'Büyük Hengâme' nin biraz erken çıkması Çarlığın politik “*tarihi emellerinin ne tabiatını ne de yönünü değiştirmiş*” değildi diyor ve kurgulanan şeyin ne olduğunu tekrar hatırlatmak için de ekliyor. “*Şunun çok iyi kavranılması gerekiyor ki Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi, sadece Rusya'nın zihnindeki zamanlamayı öne çekmiştir.*” (s.493)

Avrupa'da çıkan bir Savaş için ve üstelik Osmanlılar henüz seferberliklerini ilan bile etmemişken, Petrograd'ın Kafkasya cephesindeki ordularını 27 Temmuz'da “savaşa hazırlık” düzenine geçirmiş

olması da Rusların bu Savaş'taki asıl hedeflerinin ne olduğunu anlamak isteyenler için yeter karinedir. Şu halde yazarın, “*Osmanlıların konumunda olup da seferberlik cihetine gitmemek için ancak hiçbir şeyi olmadığı için hiçbir şey olmayacağını zannedenlerin aptallar cennetinde, fazlasıyla hayalperest bir dünyada yaşıyor olmak gerekirdi,*” diye bir hükme ulaşmasından daha doğru ne olabilir? (s.394) Avrupa’da hiçbir ülke, “*Osmanlılar gibi yok oluşun eşiğinde durmuyordu*” diyerek, Osmanlı imparatorluğunun beka sorununa değinen yazar, tarihi şahit tutarak vicdan mahkemesi önünde şu savunmayı yapıyor; “*Osmanlı liderliğinin İngiltere ve onun önderliğindeki itilaf diplomasisine güvenmemek için tarihin içinden damıtarak getirdiği onlarca sebep vardı!*” Bu mühim tespitin hemen devamında ise, tarihimizde 13 kez savaşa tuttuğumuz Rusya’nın İstanbul ve Boğazlara yönelik emellerinin artık içine girilmiş bu kıran kırana mücadele dünyasında önünün kesilmesinin mümkün olmayacağını çok iyi bilen İttihatçılar, bundan mütevellit savaşa sonuna kadar asılacaklardı diye de ekliyor. Binaenaleyh bir kere bu büyük kapışma içine girdikten sonra, Çarlığın ister istemez Boğazları asli savaş hedefine dönüştürmek zorunda kalacağını tüm bu yaşananların ışığında düşünmemek, aklın pekâlâ kabul edeceği şey değildir. Herhalde böylesine “*esaslı noktaları teşhis edemeyecek bir hükümetin vatan hainliği suçlamasıyla Divan-ı Harp’de yargılanması gerekirdi,*” kaziyesini esaslı bir tonda vurgulayan müellifimiz, araya bir virgül koyarak Türkiye üzerinde kotarılan hesapların bu kez de Anadolu’daki ayağına dönüyor.

Cengizer, Grey’in Çanakkale komisyonuna, Rusya için “*savaşın başladığı andan (Osmanlı’nın savaşa girmesine üç ay var) itibaren, İstanbul’la ilgili olarak kendisine itiraz etmeyeceğimizi ve bu konuda anlaşmaya hazır olduğumuzu zaten baştan itibaren belli etmiştik,*” diye devam eden ifadesini kayda geçirmekle Türk düşmanlığında vardıkları boyutu bir kere daha yine onlara itiraf ettirmektedir. Keza 16 Mart 1915 tarihli belgeye atıfla bu sefer de Kitchener’in, “*umarım, Osmanlı İmparatorluğu’ndan geriye kalan bir yerlerde Anadolu’da İran sınırına doğru Türk ya da Ermeni bir tampon devlet oluşturmaya yetecek kadar toprak kalır,*” dediğini hatırlamamıza getirmektedir. Bu beyanda ki “*Ermeni Devleti*” lafzından, kitapta oldukça tafsilatı biçimde işlendiği gibi İngiliz bilinçaltında var olan ve kotarılmak istenilen şeyin aslında ne denli dehşetengiz bir proje olduğunu anlamamak ise akla sezadır.

Bundan mütevellit, Londra’da muhalefet liderlerinin de katıldığı Savaş Konseyi’nin 10 Mart tarihli toplantısının tutanaklarına da değinen Cengizer, orada bir kere daha ve çok güçlü bir şekilde beliren stratejik mantığı kastederek, “*İstanbul’la birlikte aynı anda Anadolu dahil bütün Osmanlı Memalîğinin nasıl da yırtılmaya hazırlandığını gözler önüne sermekte ve bu yüzdendir ki Osmanlılar İstanbul’u kaybettikleri an, tam olarak her yerde son bulmuş olacaktı,*” derken bunun karşısında, 1920 yılında bile d’Esperey’in “*her şeye rağmen bütün dinamizm miskin ve çürük ihtiyar Türklerde*

değil,” bunlardadır diyeceği İttihatçı kadroların dehasının işte bu habis niyeti erkenden görmelerinde ve daha en başından itibaren mücadeleyi seçmiş olmalarında yattığını istinbât ediyor. (s.539)

Adriyatik kıyılarından bir lahzada sökülüp Çatalca önlerinde ancak durabilen Türk ordusunu düşündükçe, geriye bir fiskelik canı kaldığını zannettiği Türk ruhunun, Çanakkale’de yeniden nasıl dirildiğini Churchill’de çok acı bir maliyetle görecektir. Boğazlar gibi avantajların bir ülkeye kıymet-i harbiye kattığı, sahip olduğu gücü daha ilerisine taşıdığı ve dikkate alınması gereken bir oyuncuya dönüştürdüğü açıktır diyen yazar, tek başına Çanakkale zaferi dahi Rusya’nın büyük güç olarak hareket etme kapasitesinin savaşın her aşamasında daha fazla kısıtlanmasına yol açtığını belirtiyor. Öyle ki Avrupa’nın altı büyük gücünden biri olan Çarlık Rusya’sı tek bir darbeyle hem de savaşın başlarında orta bir güç seviyesine düşürülmüştü bile!

Cengizer bu düşüncesini teyiden, Rusya Orduları Başkomutanı Grandük Nikola’nın, Osmanlıların Savaş’a girişinden henüz daha bir ay geçmişken, 30 Aralık 1914 günü, İngiltere’ye acil yardım talebinde bulunduracak kadar Karadeniz’in Rusya açısından bir harekât alanı olma imkânından tamamen mahrum kaldıklarını, çünkü Osmanlı direnişinin beklemedikleri ölçüde güçlü çıktığını söylediğini anımsatıyor. Keza Rus Ordusunun hiç de azımsanmayacak bir bölümünün (1.500.000) sonucun belirleneceği, Batı Alman ve Avusturya cepheleri yerine Osmanlı cephelerinde konuşlandırmak zorunda kalınacağını, 30 Ağustos 1922 yılında ki büyük zaferden sonra bile hala zihninde taşıyacağı Türk kını yüzünden İngilizlerin görmesi asla mümkün olmayacaktır.

Altay Cengizer kitabın 357. Sayfasında bu defa kendi içimize dönüyor ve İttifak tercihimizden savaşa girmemize kadar sürece ilişkin türlü itirazlar getiren Hanioglu vb. akademisyenlere, “*Türk Hükümeti’nin gözü kara bir Alman yanlılığı yüzünden ve Turancı emellerle Birinci Dünya Savaşı’na katıldığını öne sürenler, İtilafın Osmanlı İmparatorluğunu kazanmak ve Sadrazam Sait Halim Paşa, Maliye Nazırı Cavit Beğ ve Cemal Paşa gibi yandaşlarının elini güçlendirmek için, niçin içi boş ve tutarsız bir toprak bütünlüğü garantisini dışında hiçbir şey yapmamış olduğu*” sualini tevcih ediyor.

Bu soruyu, bizzat Grey’in, “savaşın büyük ikramiyesi İstanbul ve Boğazlardı” beyanı yanında, Yakın Doğu Departmanının başındaki George R. Clerk’in 15 Eylül günü (Osmanlının Savaşa girmesine 1,5 ay var) küstahça söylemiş olduğu, “*ya Türkiye bize karşı savaşmak ya da barış zamanı geldiğinde öyle bir bedel ödemek zorunda bırakılacaktır ki savaşıp da yenilmiş olmamız evla olurdu demek durumunda kalacaktır,*” sözleri ışığında cevaplandırmakla yükümlü kılmaktadır!

Bu soruların cevabını bekleyeduralım ama Batı’nın son kertede bize karşı haşın bakan hâlinin yeni başlamış bir şey olmadığı gibi buna kaynaklık eden ve yukarıda adı da geçen “Şark Meselesi” esasen Avrupa için çok daha derin bir konunun adı olduğunu bilmek lazımdır. Müellif, buna da Şumnu’daki Ordu karargâhından 1789’da gönderilen bir değerlendirme notunda;

“Rusya, Avusturya, Prusya, Hollanda ve diğçerleri, birbirleriyle müttefik ya da birbirlerinin karşısında olsunlar, Devlet-i Âli’ye yardımcı olmayacaklardır. Müslümanları Avrupa kıtasında istememektedirler. Avrupalıların aklındaki denge hesaplarına bakılacak olursa, bu durumun Devlet-i Âli’ye ye karşı bir nevi ittifak olduğı anlaşılacaktır. 1591,1630 ile 1640’a değin bugünkü durum geçerli değildi ve bu devletler birbirlerine karşı savaşıyor, zaman zaman da birbirlerinden yardım istiyorlardı. Fakat, Devlet-i Âli’yenin sınırları İmparatorluğın şehri Viyana’ya eriştiğinde Avrupalılar da bir sistem dahilinde müttefik olmadıkça Osmanlıların topraklarını alacağını düşünmeye başlamışlardır. Bu yüzden, kendi aralarında bir denge kuralı oluşturmuşlar, her devletin şu kadar asker bulunduracağını ve şu kadar güç sahibi olacağına karar kılmışlardır... Dost bir devlete bu denge meselesini soracak olduğumuzda, varlığını hemen kabullendikleri bu durumun aslında Osmanlı devletine karşı ittifakın sonucu olarak meydana çıktığını açığa vurmamaktadırlar.”

denilmiş olmasından istidlal etmektedir. Kökü derinlere inen ve bugün dahi yansımalarına şahit olunan bu tespitlere itiraz etmek her halde mümkün olmasa gerekir. (s.363-364)

Yine Cengizer’in toplamış olduğı belgelere göre tıpkı Rusya gibi Osmanlı üzerinde Almanların da derin hesapları vardır ve üstelik Almanya’da ilk başlarda sanıldığıının aksine ittifak kurmak için bize kucağını falan açmış da değildir. Berlin bu hengâmede Osmanlıya öyle uzaktır ki İstanbul’un Rusya’ya bırakılmasını bile teklif edebilecektir. Sonunda Avusturya’nın da etkisiyle Almanya teklifimizi kerhen kabul ederken ileri sürdüğümüz tek şart yine ve sadece vatanın bütünlüğüdür. Kuşkusuz bu ittifakta büyük sorunlarla beraber yürünmek durumunda kalınmış, hatta hem iktisadımızı hem de adalet sistemimizi yiyip tüketen kapitülasyonların bu dönemde gerçekleşen lağvına en büyük itiraz ise bizzat Wangenheim’dan gelmiştir. (s.395)

Öte yandan, bu zaman dilimi içerisinde Rusya’da Almanya ile savaşa tutuşulmasının çok büyük bir hata teşkil ettiğine ve doğal müttefiklerinin itilaf devletlerinin tersine, Almanya olduğunu düşünenlerin sayısı da bir hayli fazladır. Üstüne bir de Batı cephelerindeki tıkanmalara karşın Almanya’nın, Tannenberg’de 90.000 kayıpla Rusya’yı büyük bir yenilgiye uğratması, savaşmaya devam etmeleri halinde hem Rusya hem de Almanya’da büyük toplumsal kargaşa ve devrim meydana geleceğine inanan eski Başbakan Witte gibilerin etkinlik alanını genişletmeye başladıklarını, Almanya kadar Antant yanlıları da görmüş. Rusya kamuoyundaki bu kıpırdanmalar, Sazonov’un Londra ve Paris’in gözünde çok değerli bir pozisyon kazanmasına da yol açmıştı. Çünkü Avrupa cephesinde tıkanan Rusya’nın Almanya’yla münferit bir barışa gitmesine dair bir ihtimal vardı ve bu ihtimal Demokles’in kılıcı gibi Rusya’nın müttefikleri üzerinde sallandıkça Sazonov’un istekleri de ardı ardına kabul görecektir.

Böyle bir vasatta, Almanya Osmanlıların bir an önce savaşa dahil olmasını istemektedir. Marne’da ki tıkanma üzerine Wangenheim Türk Devletini Almanya’nın mağlubiyetine seyirci kalmakla suçlarken, yaşanan gecikmeyi itilafdan duyulan korkaklığa bağlamış, Osmanlıları itham etmiş. Hatta daha da

ileri giderek, Şu hâalde yapılacak Şeyin Ruslarla birleŐip Osmanlı topraklarını kendi aralarında taksime başlamak olduğunu söylemekten de çekinmemiŐtir.

Diplomatımız, “*Almanya’nın Marne cephesinde olduğu yere saplanıp kalmış olması, diğer tarafta da Rusya’nın Tannenberg’de aldığı büyük yenilgi, bu iki tarafın anlaşmaya varmasını daha mantıklı kılmaktaydı,*” diye düşünmektedir. Gerçekten de Almanya ile ittifakı doğru bulup Osmanlıyı savaşa vakitsiz girmekle itham edenlerin Osmanlı hükümetinin, objektif Şartlar itibarıyla Almanya’nın Rusya’yla ne yapacağını görmek için bekleyebilecek durumda olmadığını da anlamaları gerekir, demektedir. Zira daha 1914 yılının Aralık ayında Őansölye Bethmann-Hollweg, “*bizim için her Şey karŐımızdaki koalisyonu yıkmamıza, yani düşmanlarımızdan biriyle münferit bir barışı sağlamaya bağlıdır*“ demiş. Onun bu sözlerini hatırlattığı gibi yazarımız bir de 1915’in Temmuz’unda yani, Çanakkale’nin kan deryası olduğu günlerde Stockholm’deki Rus Büyükelçisi Nekliudov’un Almanya’nın münferit barış karşılığında İstanbul ve Boğazları Rusya’ya bırakmaya istekli olduğunu Petrograd’a bildirmiŐ olmasını da kayda geçerek, Osmanlı devlet ricalinin bu zaman kesitinde nasıl bir dar boğazdan geçtiklerini anlamamıza yardımcı oluyor. (s.459)

Keza, Firuz Ahmed’in bu tehdidi daha da ileri çektiğini, Goeben ve Breslau’nun Çanakkale’den içeri girebilmek için izin beklediği sırada Almanya’nın Rusya ile anlaşıp itilaf devletleri gibi imparatorluğu parçalamaya girişebileceğine dair beyanını da peşi sıra ekliyor. (s.462)

Altay Cengizer haklı olarak, “*Tarih, karar vericilerin fırsat algılamalarından çok daha fazla tehdit algılamalarına göre hareket ettiklerini*” göstermektedir diyor. Bu zaviyeden bakınca ânı okumak zorunda kalan Osmanlı ricalinin boğazlarına dolanan beka tehdidini savuŐturmak için savaşın başından sonuna bu yolda kıyasıya bir mücadeleyi göze almaları, en güç Şartlar altında dahi hiçbir yerde kolayca geri adım atmamaları gerektiğinin idrak ve Őuuru altında olduklarını ilave ediyor. Bundan dolayıdır ki Birinci Dünya Savaşı Osmanlılar için de aynen böyle kıran kırana cereyan etmiştir diyen yazarımız bu yerinde tespitlerine devam ederek bunun için de adeta bir yasa uyarınca hep bilinmezlerle çevrili olan mukadderat ânı gelip çatığında, İttihadçı gençlerden kurulu Türk liderliğini benzerlerinden ayırt eden en önemli vasfın; büyük ve eski, fakat çok yıpranmıŐ imparatorluklarının savunulması idealine son nefeslerine kadar işte bu Şuur mucibince bağlı kalmaları olduğunu istihvan ediyor. (s.473)

Müellifin üzerinde durduğu hususlardan birisi de Enver Paşa’nın kararları kısıtlı sayıda arkadaŐıyla birlikte almak suretiyle hatalı davranmıŐ ve hatta emrivaki ile bizi savaşa sokmuŐ olduğuna dair görüşlerdir. Bu meseleyi diplomat kimliğinin katkısıyla da olsa gerek mukayeseli bir çerçevede izah ederek: İtalya’nın tecrübeli dışişleri Bakanı San Giuliono, İtalya’daki tek karar verici konumundadır. Fransa’nın savaşa katılma kararı da esas itibarı ile Cumhurbaşkanı Poincare tarafından ŐekillendirilmiŐtir. İngiltere için de keyfiyet pek farklı değildir, zira yukarıda da hatırlanacağı üzere,

“Churchill Sultan Osman I ve Reşadiye’ye el konulması gibi son derece kritik bir kararı tek başına alabilmiştir,” diyor!

Rusya’da ise durum daha da nazik bir hâldedir, zira savaşa giriş kararını şekillendiren kişi en başta “dış politikanın inceliklerinden anlayan kimseler olmadıklarını” düşündüğü için Bakanlar Konseyi üyelerine danışma gereğini duymayan, doğrudan doğruya Çar’la çalışmayı tercih eden Sazonov olmuştur. (s.436)

Cengizer, süreklilik içinde korunmayan Birinci Dünya Savaşı ve öncesiyle Birinci Dünya Savaşı’na giriş mevzularında gerek Kemalist gerek sonraki Hürriyet ve İtilâf çıkışlı tarih anlatılarının yanlış ve aşındırıcı etkilerine de dikkat çekiyor. Bunun için de kendini, Cihan Harbi’ne katılmamızın hangi feci sonuçlara yol açtığını biliyor olmamızın, sadece Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkımını değil, hepsinin armasında çift başlı kartal olan, hepsi hem Doğu, hem Batı’ya sahip çıkmaya azimli o mağrur Alman, Avusturya-Macaristan ve Rus imparatorluklarının da sonunu getirdiğinin gözden kaçırılmasına sebebiyet verdiğinin altını çizmek mecburiyetinde bırakmaktadır. Bugün hür ve müreffeh bir vatanda yaşıyor olmamız, şayet Osmanlılar savaşa katılmasaydı elini çok rahatlamış bulacak muzaffer bir Çarlığın, İstanbul ve Boğazlara girişi başta olmak üzere, daha hangi feci sonuçların doğabileceğini düşünmemizi engellemektedir. Diplomamız bu fevkalade mühim tespitlerinin hemen peşinden de şu kanaati ilave etmektedir, “bu yüzdendir ki 1908-1918 dönemi 1919-1923 döneminden apayrı addedilemez!” (s.581)

Birilerinin bildiğinin aksine, İttihad ve Terakki, tarihsellik içinde oluşmuş hâfıza yapısının öne sürdüğü tüm tedbirleri almaya çalışmış, sonu getirilmek istenen ülkelerini ne pahasına olursa olsun korumakla yükümlü olduklarının bilinciyle hareket etmiştir. Bu cesur, bu gözü pek ve inançlı kararı almamış olsalardı, Türk ve Osmanlı tarihindeki akışın ana damarına da ihanet etmiş olacaktı. Kitabın 555. sayfasından aktardığımız bu mühim satırların devamında Büyükelçi Cengizer, bu defa da okuyucuyu, Türkiye’nin bu yıllarda kimlere karşı neyin mücadelesini hangi müthiş güçlükler muvacehesinde ve ne denli bir kararlılıkla sürdürmüş olduğunu gösteren ibret sahnesine davet ediyor. Ve “Tarih bir şey gösteriyorsa, diplomasi ve barış yöntemlerinin de bir işe yaramayacağı mukadderat anlarının gelip çatabileceği, hesaplaşmaların eninde sonunda ortaya çıkacağıdır.” diyerek bugün bile asla şuur altından çıkmaması gereken nazariyeyi bir kez daha hatırlatıyor.

Yazarın her satırında kendisini belli eden milli şuur ve hakikat arayışı bu sefer ona şu cümleleri kurdurmaktadır. “Belirli güç yoğunluklarına ulaşamamış, toplumsal, manevi ve kültürel anlamlarda belirli irtifalara çıkamamış, kendi halinde olmak kadar kendi halinde yaşamaktan da kurtulamamış, ihtirasları geri çevirmiş ülkelerin perde birden gerçek dünyaya açıldığında yaşama şansları pek yoktur!” Türk tarihini zirve noktasına ulaştıran, Batı Türk Devleti’nin maalesef XX. asrın ilk çeyreğinde başına gelen şey işte budur.

Ancak Altay Cengizer, sonuçları bakımından sözünü ettiği bu kurama karşı yine kurduğu diyalektikle tarih önünde fikri bir meydan okumaya gidiyor ve “*bu temel varsayım bir defa olsun yanlışlanabilecek gibi olmuşsa, o da son ana kadar mücadeleden kopmayan Birinci Dünya Savaşı’ndaki Osmanlı İmparatorluğu’dur. Hatta mücadelelerini yeni ve kendilerinin dünyaya getirdiği bir kurucu devlete teslim edebildiklerine göre, o temel varsayım bir defa olsun yanlışlanmıştır dahi!*” diyerek itirazdan öte, tarihi yazanlara haklı bir ikazda bulunuyor. (s.555)

Üstelik Osmanlıların direnmesi ile 1917 Ekim devrimi arasında doğrudan bir bağ kuran tarihçi Cunningham’ın, Çarlık Rusya’sının yıkılmasının yol açtığı muazzam neticelerin, Fransız Devriminin sonuçlarını çok geride bıraktığını söylemesi ise yukarıda ki ifadelerin etkinliğini daha da artırmaktadır.

Müellifimiz onun bu görüşlerini aktarırken, bu meyanda bir başka ayrıntıya işaret etmekte ve genç nesillerin Çanakkale’de Anzakların değil, İngiliz ve Fransız imparatorluklarının yenilgiye uğratıldığını içselleştirmeleri gerektiğini belirtmektedir. Devamında ise gençlerin “*bu sonucu da tüm kalıcı ve derin anlamlarıyla birlikte kavramaları ihtiyacı had safhaya çıkmıştır,*” cümlesiyle sorumluluklarının ehemmiyetini tekrar hatırlatma ihtiyacındadır. Büyükelçimiz, yukarıda bahsi geçen bu savaşı, Anzak retoriğine hapseden ve düşmanlarımızı bu yeni yetme adlarla anan tarih öğretisini zem ederek, bu türden nitelemelerin, İngiltere ve Avrupa tarihçiliğinin Çanakkale’de ki mağlubiyetlerini unutturma veya önemsizleştirmeye matuf operasyonuna hizmetten öte işlev taşımayacağı uyarısında bulunuyor. (s.558)

Burada başka bir pencere daha açan diplomatımız, Çanakkale’de harekât başlar başlamaz İngilizlerin İstanbul’daki Almanya karşıtlarıyla temasa geçtiklerini, İngiliz donanmasının başının gözükmeye halinde, Hükümete karşı, Grey’in de büyük heyecan duyduğu askeri bir kalkışma ve darbe yapılması için güçlü [!] kimselerden söz alındığını anımsatır. Keza İngiliz ajanları bu gayeye matuf olarak Churchill’in talimatıyla Talat Paşa’ya 4 milyon £ tutarında bir rüşvet bile önermişler. French’in de şehadet ettiği üzere, tam bir vatanperver olan paşayı başka milletlerde çokça gördükleri hainlerden biri farz etmiş olacaklar ki üstüne bir de darbe yolunda yaşanacak her gecikme için bu miktarın aşağı çekileceğini söyleyecek kadar pişkinlik içinde olduklarını belirtir. (s.565)

Bize, gözlerimizi özgürlük içinde açtığımız bağımsız bir vatan bırakılmıştır ama neyin ve hangi bedelin karşılığında? Kitabın 569. sayfasına baktığımızda gayet dokunaklı şekilde bunun da cevabını görmekteyiz.

“Türkiye, en iyi yetişmiş, memleketin geleceğini inşa edecek ve onu 20. yüzyılda da geriye düşmüş olmaktan çekip çıkartma gayretlerine bambaşka katkılar verebilecek yüzü ileriye dönük gençlerini Çanakkale’de toprağa vermiştir. Çanakkale zaferi Türkiye’ye yeni bir hayat bağışlamış, ama beline de vurmuştur. Geride bıraktığımız yüzyıl kapıdan içeri sokarak modern zamanları doğuran birinci Dünya Savaşı’nın altı esaslı muharip tarafından biri olmuş, son ana kadar direnerek bir bayrak yarışında olduğu gibi mücadelesini bir

sonraki liderliğe aktarabilmiş Türkiye'nin sonra aynı yüzyıl boyunca devam etmiş göreceli geri kalmışlığının sırlarından biri de Çanakkale sirtlarında yatmaktadır.”

Cengizer, bunları söylerken îzânımıza seslenerek, Hisarlık Tepesinde heyecanla dalgalanan Ay Yıldızlı bayrağı, destansı olduğu kadar kahırla dolu tarihinden çekip de Akdeniz'e doğru yükseltirken, başeğmez bir vakarla onu süzdürmekte olan rüzgârların hangi hüznü hikâyeleri de beraberinde taşıdığını bizlere hatırlatmak istiyor.

Yine eleştirilerin bir diğeri de Osmanlı savaş planlarının Almanların nam ve hesabı gözetilerek yapıldığıdır. Buna ilişkin esaslı izahlar getiren Cengizer bunun müttefikler halinde icra olunan bir savaş olduğunu ancak son sözü şüphesiz Osmanlı Genelkurmayının söylediğini ikaz ettikten sonra kanaatlerini şöyle bağlamaktadır. *“Ama bu plan, Enver Paşa'nın şahsında artık asırların ezikliğine bir son verme hayalinde olan genç kurmayların bir meydan okuma planıdır. Dövüşülecekse böyle dövüşülecektir.”* Nitekim Almanların türlü engellemeleri ve tehditlerine rağmen Bakü'nün istirdadı da işte bu meydan okumanın tabii bir sonucudur.

Ayrıca, Almanya ile ittifakı eleştirenlerin kasamızdaki 92.000 Türk Lirası ile başladığımız seferberliği yalnız başına nasıl sürdürebileceğimizin yolunu da göstermelerinin gerektiğini pek haklı olarak soruyor. Bu sorusuyla birlikte, takip eden dört yıl zarfında Osmanlı'nın ihtiyaç duyduğu mühimmat için yarım milyar, Bağdat demiryolunu Musul'a kadar uzatmak için 360 milyon, Osmanlı Lirasını ayakta tutmak için Almanya'ya, 4 milyar mark gibi muazzam bir kaynağın harcatıldığını da anımsatmış bulunuyor. (s.452)

Kitap içinde kendisine yer bulan mühim fenomenlerden olan Teşkilat-ı Mahsusa'ya değinmeden geçmek tabii ki düşünülemez! Savaş boyunca icra ettiği kimi operasyonları andıktan sonra, *“dünyayla yarışarcasına gösterdiği çok yönlü faaliyetlerden dolayı bu teşkilatın varlığı için, kendi üstünlüğüne inanan Batı'nın, Osmanlıların ortaya koyduğu bu kararlılığı, bir tek kendisinde olduğuna inandığı anlayış ve yöntemlerle karşısına çıkılmasını, sadece dikbaşlılık sayabilirdi.”* Bu sözlerinde sahibi olan Halil Halid beğden böylece Türklerle İngilizler arasındaki temel çelişkiyi gösteren güçlü tespitleri aktardıktan sonra, Müellifimiz, ilişkilerimizde bugün bile çokça tanık olduğumuz Batı'nın nobran tavrına dikkatimizi çekerek şu önemli hatırlatmayı yapıyor. *“Dünya çapında çıkarları olan bir emperyalizm ile dünyanın bu köşesinde dayanıklı, samimi ve iki taraf içinde eşit ve faydalı bir anlaşma yapılabileceğini ümit etmek ancak ham hayal sahiplerine yakışır...”*

Savaşa giriş sürecinde yaşananlar kadar sonrasındaki bazı meselelere de değinmek zarureti duyan yazarımız, konuyu 1957 gibi geç bir dönemde, Sinop'un batısından başlayarak Bakü'ye, oradan Tebriz'i tam kenarda bırakarak Umuriye gölünden dönüp doğru Antalya Körfezi'nin yarısına kadar olan alanı içine alacak büyük hayalin haritasını hala daha çizmekten geri durmayan fikrin Osmanlıdaki dinamiklerine getiriyor. Hala daha can yakan Ermeni ve Soykırımı [!] meselesi!

Milleti Sâdıka diye maruf olan bu cemaat diğer anâsırların aksine kesif şekilde Anadolu'da mukim olması ve Batılı devletlerin geç vakitte ilgi alanına girmeleri ile Ermeni sorunu kitapta diplomatik nazariyeyle de değinildiği üzere 1914 Şubat'ındaki Yeniköy anlaşması ile gayet nazik bir evreye girmiştir. Balkan milletlerine nazaran dini ve siyasi bakımdan hiçbir zaman yeknesak olmayan, içlerinde azımsanmayacak derecede Osmanlılık bilinci olan ve kaderlerini Türklerle beraber gören Ermeniler için ziller 1878 Berlin Anlaşması ile çalmaya başlamış ise de onlar için bu sorun Ağustos 1716'da ilk işaretini vermişti. Büyük Petro'nun tahta çıkmasından ümitlenen Katogigos Yesai, daha o vakit Rusya'dan Ermenilere yardım etmesini isteyecektir ama Çarlığın Hristiyanları kurtarmak değil, kendi iç ve dış siyasi emelleri doğrultusunda hareket etmek dışında pek bir niyet taşımadığını, Ermeniler çok kısa sürede anlayacaktır. (s.585)

20. asra doğru gelirken Türkleri Ermenilere zulmetmekle suçlayan Büyük Güçlerin kendi işçi sınıfını berbat koşullarda yaşatıp ve Avrupa'nın tamamı baştan aşağı haksızlıklar içine gark olmuşken, gümrük vergilerine bile ecnebilerin karar verdiği, can derdindeki Osmanlıları konuşup durmalarında, sergiledikleri pervasızlığa karşı hiç mi dikkat çekilmeyecektir? Müellifimiz burada Kayzer Wilhelm'i anarak o günlerde onun, Yahudilere yakınlık kurup unvanlar bahşetmesinin Alman aristokratlarınca nasıl tepki gördüğünü anımsatıyor. Cengizer, bu hale kıyasen zaten bakan ve bürokrat düzeyinde hemen hiçbir ayrıma uğramadan Osmanlı içinde umur sahibi olan birçok Ermeni'ye temas ettikten sonra bu defa Batılıların gözünden, aynı yıllarda acaba Osmanlıların Ermenilere davranışları nasıl görünüyordu diye soruyor ve bunu da Wangenheim tarafından: "*Ermeniler, Türkiye'de bugün, Rusya'da Yahudilerin, Lehlielerin ve Finlerin buldukları durumdan nispeten daha iyi bir durumda bulunuyorlardı,*" diye cevaplandığını belirtiyor, evet nispeten iyi!

Bırakın zulme uğramayı, kendisine hükümette yer alması teklifinde bulunulan Pastırmacıyan'ın nazırlık gibi bir şerefi kabul etmesi bir yana Talat Paşa'ya karşı haşin bir tavırla Anadolu'nun "*Türkler tarafından asırlardır işgal altında tutulduğu*" nu söyleyecek kadar küstahlıkla karşılık vermiştir. Sergilenen bu haince tavrın daha iki yıl evvel Balkanlar'da yaşananlara bakarak hangi sonuçlara yol açacağını ise paşanın kestirmesi zor olmasa gerektir. Zira Bulgarlardan, "İşgalci" ye yapılan her şeyin mubah... olduğu zaten tecrübe edilmişti. Nitekim Taşnaksutyun'un Bulgaristan'daki yayın organı Hayasdan, bunu daha ileri götürerek 19 Ağustos 1914 günü, "*evrenin rahatlığı ve sükûneti için Türk ulusu ortadan kaldırılmalıdır,*" diyecek derecede gözünü kan bürümüştü. Bunun için Türk-Ermeni ilişkileri üzerine çalışmaları ile maruf tarihçi McCarthy, eğer başarılı olsalardı Ermeni milliyetçileri ne yapacaktı? Sorusuna pek tabii olarak, bir "Ermenistan" kurmanın tek yolu çoğunluğu düşürmek ya da öldürmekti diyebiliyor. Türk Devletine hala bu alçakça iftirayı atanların feryadını, aslında dolma yiyen körlerin bahsindeki gibi fırsat bulduklarında, yapacakları şeylerin ikrarı olarak görmek lazımdır. (s.614)

Oysa hedeflerine doğrudan bir ırk adını ihtiva etmesi hasebiyle de olsa “Türk“ çıkarı yerine, “Osmanlı“ çıkarını koymuş olduklarının algılanması ve doğrulanmasının gayreti için çok şeyler yapmaya çalışan, her şartta ittihadı anasır inancına dayanan Osmanlılık siyasetini öne sürmüş olan İttihad ve Terakki’ye hemen hiç kimsenin bir şans ve makul bir süre tanımamış olmasının vebali yine onlar için o denli de büyüktür. (s.634-635)

Yukarıdaki paragrafta okuduğumuz ifadelerde bahse konu hususları ele almaya devam eden yazarımız, 1821 Mora ve Girit isyanıyla kendini gösteren ve en son Balkanlar’da tezahür etmiş katliamlara Anadolu Türkünü de duçar etmemek için Talat Paşa ve arkadaşlarının ızdırar hali dolayısıyla ne tür bir zorunluluk karşısında bulduklarına dikkatimizi çekiyor. Alacakları kararların hangi stratejik anlama geldiğini kavramadan önce liderliğin ne manaya geldiğinin ve nasıl ayrıştırılacağıının izahı için Cengizer şu mühim tespiti yapar , “*şüphesiz, siyasi liderliğin kalitesi, her şeyin normal akışında cereyan ettiği hallerde değil, mukadderat anlarında kendini belli eder.*”

Türk tarihinin acılarıyla dolu kitabının bu sahifesinde neyin nasıl yaşandığını kimlerin hangi saiklerle ne tür tedhiş hareketlerine giriştiğini, uzatılan hangi ellerin ters çevrildiğini ‘efrâdını camii ağyârını mâni’ olacak şekilde hem de bizatihi içindekilerinin dilinden anlatırken, Büyükelçinin burada sözü Ermeni Cumhuriyeti’nin ilk başbakanı Kaçaznuni’ye vermemesi düşünülemezdi. “*Rusların gayesi her neye mal olursa olsun Türkiye Ermenilerini kurtarmak değildi ve hiçbir zamanda öyle olmamıştır... Biz onlara kendi arzumuzla hizmet ettik, sürüklendik, gerçekte ise onların gayelerine çalışmış olduk!*” Nitekim hadisenin içyüzü de Kaçaznuni’nin dediği gibidir. Zira Rusya savaş dışı kalınca ortaya saçılan belgelerde; Çar II. Nikola’nın, Doğu Anadolu’yu işgal etmekte kullandığı Ermenilere, muhtariyet vermeyi aklından dahi geçirmediği gibi Anadolu’ya Rus kolonyalistlerini yerleştirmek fikrinde olduğu da açığa çıkmıştır. (s.624)

Ermeni tezi, 1915 yılında alınan tehcir önlemi ile Almanya’yla yapılan ittifak anlaşması arasında ilinti kurar ve bu nedenle de Ermeni ulusunun yok edilmesine girişildiğini ileri sürer. Bundaki amaç ise hiç şüphesiz Yahudilerle aynı kaderin paylaşıldığı inancını yaratmaktır. Lakin Yahudilerin savaş halindeki Almanya’ya başkaldırmamış oldukları, Bavyera Dağları’nda silahlı Yahudi çetelerinin dolaşmadığı, Yahudilerin kimse adına proxy savaş vermediği ve düşman kuvvetlerine destek çıkmadığı halde Nazilerce öldürüldüklerini hep görmezden gelir. (s.651-652)

Tehcir gibi meşru bir olayı, soykırım diye niteleyen kesimlerin psikolojik dayanaklarından birisi de Hitler’e atfen “*Ermenileri kim hatırlıyor?*” sözüdür. Nitekim Nürnberg Mahkemesi de bu iddianın üzerine gitmiş ve 22 Ağustos 1939 gününe ait bahse konu toplantı zabıtlarını gündemine almıştı. Anılan sözlerin ise sadece Lois Lucher isimli bir gazeteci tarafından üstelik üçüncü elden aktarıldığının tespit edildiğini belirten yazar, mezkûr ifadelerin mahkeme kayıtlarında yer almasına

ilişkin talebinde aynı şekilde reddedilmiş olmasının hep gözden kaçırılmak istendiğini belirtmektedir. (s.657)

Ponsonby'nin, "savaş sırasında vahşet yalanları en makul olanlarıdır, özellikle İngiltere ve Amerika'da onlarsız savaş yapılamaz," sözünü alıntılanarak merceğini Mavi Kitaba uzatacak olan Cengizer, sözü 1915'te Almanların karşısında geri çekilirken Çarlık ordularınca katledilen Yahudilere getiriyor. Katliam haberleri etrafa yayılırken bir de Polonya ve Litvanya'dan 800.000'inin sürgüne tabi tutulduğunun şüyu bulması İngiltere hükümetini rahatsız edecek derecede bunalmıştı. Ruslara olan dostluğuyla bilinen tarihçi Bernard Pares'i daha savaşın başında Petrograd lehine kamuoyunu etkileyici çalışmalar yapması için cepheye gönderdiklerini, onun servis ettiği veriler sayesinde kendi kamuoylarını pek kolayca manipüle ettiklerini hatırlatıyor.

Propagandanın savaşın gidişatındaki etkisine dikkat çeken Diplomatomuzun anlattığına göre, Rusya hakkındaki menfi haberlerden iyice bunalmış olan İngiltere hükümeti, tam bu sırada "Osmanlı İmparatorluğu'nun ebediyen ortadan kaldırılması vaktinin geldiğini" söyleyecek kadar Türk düşmanlığı ile bilinen Lord Bryce'nin Osmanlıdaki Amerikan misyonerlerin aracılığıyla Ermenilerle alakalı bilgileri ilk elden aldığını öğrenmeleri ile büyük bir rahatlama imkânına kavuşuyor. Kamuoyu dikkatini Rusya'dan uzaklaştırmak mecburiyetinde oldukları için vaktiyle Almanlara yönelik yayınlattıkları mavi kitabın bir benzerinin Osmanlılar için de hazırlanması kendisinden istenecek ve bu kindar ihtiyar da bundan pek bir memnuniyet duyacaktır. (s.662)

Yardımcılığını üstlenen ise fenomen tarihçi Toynbee'dir. Ve ona göre bu niyet birden fazla hedefe matuftu. Bir kere örgütlü bir Ermeni Soykırımına giriştiğini iddia ettikleri Türklerin böylesine insanlık dışı bir suç işlediklerine kitleleri inandırabilirlerse, o zaman itilaf devletleri de savaş suçluluğu kavramını ileri sürebileceklerdir. Böylece de Türkleri cezalandırıcı bir barış çerçevesini dünya kamuoyuna benimsetme imkânı doğacaktı, zira kendi halkına karşı bu kadar vahşileşmiş bir devletin toprakları paylaşılmaya, milleti de esaret altına alınmaya müstahaktır!

Mavi Kitaba mehzaz olan ve bugün de dillendirilmekten imtina edilmeyen Ermeni tezlerinin en önemli kaynağı hiç şüphesiz ABD Büyükelçisi Morgenthau'dur. Bu zatın 1913-1916 arasındaki görevi boyunca İstanbul'dan çıkmadığı ve raporlarını yazmak için elçiliğin adli danışmanı ve tercümanı Arşak Şımavonyan ile yanındaki Ermeni Kâtiplere sırtını dayamak zorunda kaldığı ve yine bu gruba raporların yazımında epey bir özgürlük tanınmış olduğu ise bizatihi Amerikalıların kendi ifadeleriyle de sabittir. Aynı şekilde ABD'nin Beyrut, Başkonsolosu Stanley Hollis ise Dışişleri Bakanı Lansing'e Şımavonyan'ın dürüstlüğü ve tutarlılığından kuşku duyulması gerektiğini, İstanbul'daki Büyükelçiliğin bu kişilerin etkisi altında hareket ettiği uyarısında bulunduğunu kayda geçen yazarımız, böylece nasıl bir sorumsuzlukla Osmanlıların alçakça bir tertibe kurban verilmek istendiğini gözler önüne seriyor. (s.674)

Aleyhimize kotarılan süreci teferruatıyla anlatan Cengizer, yukarıdaki sözleri söylemekten çekinmeyen Toynbee'nin Türk Kızılay'ıyla birlikte belli bir süre geçirdikten sonra madalyonun öbür yüzünü de gördüğünü ve mavi kitabın savaş propagandası olarak hazırlandığının itirafında bulunmasını kayda geçerken bununda Ermeni tezi yanlısı kesimin çileden çıkmasına sebep olduğunu hatırlatıyor. (s. 666)

Kendi yalanlarına kendilerinin de inandıkları o derece belli ki İstanbul'daki İngiliz işgal misyonu, Haiganz Kazarian isimli bir Ermeni'yi bu maksatla araştırma ve inceleme için görevlendirmiş, ancak bu zatın derlediği belgelerin hiçbirisi İngiliz mahkemelerince kabul edilecek nitelikte yasal delil olarak değerlendirilmemiştir. Aynı dönemde İngiliz Dışişleri de ABD'den yardım talebinde bulunacak, fakat dört ay kadar sonra Washington'daki İngiliz Maslahatgüzarı Craigie, ABD dışişleri Bakanlığında bulunan çok sayıdaki doküman arasında Ermeni olaylarını tam olarak gözler önüne seren [kastedilen bellidir] kayda değer hiçbir bulguya ulaşamadığını bildirmek zorunda kalacaktı. (s.684-685)

Şüphesiz Ermeniler beklenen bir ayaklanmanın sorumluları olarak değil, var olan ve genişleme istidadına sahip olduğu açıklıkla ortaya çıkmış bir ayaklanma ve savaş ortamında süregiden eylemlerin sorumluları olarak sevk ve iskâna tabi tutulmuşlardır. (s.702)

Mesela, 1869-1873 yıllarında Osmanlı Ermenileri Patriklerinden olup 1878 Berlin kongresine Ermenilerin sözcüsü olarak katılan Mekertiç, İstanbul'a dönüşünde, reformlar için talepte bulunmak amacıyla Berlin'e elinde ola ola bir kâğıt parçasıyla gittiğini cemaatine anlatırken, devamında ise şu sahneyi betimler. Bulgarların, Sırpların, Karadağlıların ardı ardına salona girip ellerindeki demir kaşıklarla hazırlanan bu çok lezzetli yemekten paylarına düşeni aldıklarını, lakin sıra kendisine geldiğinde elindeki kâğıt kaşık buruştuğu için hiçbir işe yaramamıştır. Bu tarihi nitelikte ki vaazda "demir kaşık" benzetmesiyle, ancak silaha başvuranların başarı kazanıyor olduklarının anımsatılması bile Osmanlı anasına medeniyete giden yolda neyi önerdiklerinin ibreti durumundadır.

Kitabın sonlarına doğru gelirken bir kere daha fark etmiş oldum ki hemen her tarihi olguya yazarın da isabetle belirttiği minvalde bir bugünden bir de kendi kapsam ve zamanı içinde ve mukayeseli bir çerçevede dâhilinde yaklaşılması gerekir. Çünkü ancak güncellikle iletişim içine girebilen tarih bilinci gelecekle yeni bir işlevsellik kazanır diyen Cengizer, buraya kadar anlatılanlardan da görüleceği üzere son derece derinlikli tahliller yürütmektedir. Bunda da sahip olduğu keskin hafızası ve onunla bütünleştirdiği diyalektik aklın tabii sonucu olan tarih felsefesini, diplomat kimliğiyle de mezcetmiş olmasının etkisi büyüktür. Keza bu halin kendisine hermenötik yönden fevkalade bir değerlendirme yetkinliği kazandırmış olduğunu vurgulamak da iktiza eder.

İşte böylesine yorum bilime dayalı önermelerde bulunmaktan çekinmeyen Büyükelçi Altay Cengizer burada sözü sırat köprüsünde remz etmekte olduğu Türk Aydınına getirmekte ve bu sefer de onlara

hitaben gayet ciddi bir çağrı yapmaktadır. Aydınlar için, “toplumu ve tarihiyle doğru ilişkiyi bu en esaslı konuda da kuramaması halinde bir kategori olarak çok şey kaybedebilir” diyor ve ekliyor. Hâfızasında pek de bir şey tutamayan bir toplumun içinde işlevsellik bulmaya çalışan Türk aydını, içeriği anlaşılammış duyumsamalar sonucu oluşturduğu sığ irtifayı geride bırakıp, gerçekten ne hissettiğini ve düşündüğünü güçlü ve iç tutarlılığı olan, Uluslararası paylaşımına tabi bilgi ve tartışma kümeleri haline getirmeli, kendi temaları etrafında derine inmelidir! (s.691)

Türk Aydını bunu muhakkak başarmak zorundadır, yoksa birilerinin zannettiği biçimde Batı Dünyası, kendisine hala can taşımaya devam eden tarihi kodları bakımından hümanist olmadığı gibi ondan güç alan hiçbir paydaşına da bu yönde bir telkinde bulunmuş değildir.

Sonuna doğru geldiğimiz bu metni tamamlamadan önce şunu da belirtmem gerekir. Hemen her sayfasında kendisini gösteren derinlikli bilgiyle teçhiz edilmiş ve gerçekte onlarca kitaba bedel keyfiyetteki bu kitabın, okunup dimağlara işlenmesinin gereğine olan inancım bana bu çalışmayı yapmayı bir görev olarak yüklemiştir. Allah’a hamdolsun ki sahip olduğum milli şuurun yüklediği bu vazifeyi tamamlamış oldum. Ne var ki bu mühim vazifenin gereğini de maalesef dört yıl gecikmeyle ifa ettiğimin farkındayım. Bununla birlikte her bir yaprağından çağlayandan coşar gibi dizilen hakikatler silsilesini anlatma kapasitemizin yetersizliği dolayısıyla bu kadar sayfaya ancak sığdırabildim.

Bu bilinç ile şunu hatırlatarak son sözlerimizi bağlamış olalım. Dönemin İngiltere İçişleri bakanı Reginald McKenna epeydir görmeye alıştıklarından olsa gerek Şarklılara mahsus tevekkülün aynı zamanda Türk’ün vatan müdafaasının da önünü keseceğine inandığı için 22 Şubat 1916’da Savaş Konseyi’nde “herkesin hesabını Türkiye ödeyecek” demişti. Onun bu küstahça sözlerine karşın, Türkiye ise sürpriz biçimde dostu kadar düşmanı şaşkınlığa uğratacak derecede müthiş bir direnç ortaya koymuştur. Bu habis düşünceye geçit vermemek uğruna, Çanakkale’den sonra böyle düşünenlerin niyetlerini bu defa da Sakarya nehrine gömmüş olmamızı, tarihin silinmez hâfızasına vurduğumuz son mühür olarak görmek ve bugün içinde yaşadığımız bu özgür topraklarda hayat hakkımızı hangi cendereden çekip aldığımızın daima idrakinde olunması gerekir.

Öz itibarıyla, bu kitabın, adil bilgi ışığında okuyucusuna kazandırdığı idrak de işte budur.

Bununla birlikte emperyalist dünyanın hala bilinçaltında mündemiç bulunan ve McKenna’nın ifşa ettiği alçakça düşlere karşın o gün için milletin kaderini elinde tutan liderlerimiz ise, Liva el İslam’daki A. imzalı son yazısıyla Enver Paşa’nın dilinden asırları aşarak gelen ve Türk’ün kararlılığını yansıtan şu mektubu okumaktadır. “*zaten mukadder olan ölümden korkarak köpek gibi yaşarsak hem geçmişlerimizin ve hem de geleceklerimizin lanetlerine müstahak oluruz...*”

Taşıdığı derin manaları hafızalara nakşederek çağlara doğru gidecek olan bu mektubun muhataplarından birisi de hiç şüphesiz bizim neslimizdir. Kendi ölümleri pahasına bizlere vatan

bırakan aziz şehitlerimizden aldığımız bu dirayetli mirası, aynı şekilde nesilden nesile aktaracağımızın kararlılığı içindeyiz. Ancak bunun şartlarından en mühiminin ise adaletten şaşmayan kuşatıcı bir hâfızanın varlığı olduğunun bilincinde olarak bu çalışmayı hatime ederken, kitaptan alıntıladığımız son söz, yine yazarın kadirşinaslık dolu kaleminden olsun ve onun Türk evladının idrakine yaptığı şu çağrısı ile son bulsun. Ve *“onların, vatan müdafaası içinde olduklarını çok iyi kavramış oldukları için böylesine bir inançla canı feda eden o genç neslin, tek gayelerinin vatanlarının istikbalini kimsenin insafına terk etmek istemedikleri bir kere anlaşıldığında, nihayet her şey de anlaşılacaktır”!*

Altay Cengizer’in zihninin berrak bir inkişafı durumundaki bu kitap, modern Türk tarihin hâfızasında hakikaten ilk sıralara nakşedilecek değere haizdir. Haddizatında tanıtmak gayesiyle birlikte özetlemeye çalışmış olsak da ika ettiğimiz bu emeğe karşın yine de kitabın muhtevası ve müellifin meramını tam olarak yansıtabildiğimden pek emin değilim. Zira eserin münderecatına bakınca yaptığımız bu çalışma; can suyu diyerek, ihtiva ettiği bilgi ve belgelerin büyüklüğü yanında deryadan alınmış tek bir katrenin ancak verilmesi gibi gerçekten çok naif kalmaktadır.

Buraya kadar okuyanlar için söyleyeceğimiz son söz, Kazım Karabekir Paşa’nın şu veciz cümlesiyle ifade ettiği veçhile; alınıp *“okunması milletimizin vicdanına, anlaşılma idrak edilmesi ise okuyanın îzânına”* kaldığıdır.

Yine bu metin boyunca, okuyucuyu yormuş isek, peşinen belirteyim ki bunun kabahati, sayfalarının her birini çevirirken çöldeki vahada suya kanarcasına okumuş olduğum hakkaniyetli kalemde değildir. Ancak ve ancak meramını kâğıda dökme konusunda yetersiz kaldığımı iyi bildiğim bu fakirindir.